

Grzegorz Odoj

Uniwersytet Śląski w Katowicach

 <https://orcid.org/0000-0001-5835-6227>

Studia Etnologiczne i Antropologiczne, t. 21, nr 2
ISSN 2353-9860 (czasopismo elektroniczne)
<https://doi.org/10.31261/SEiA.2021.21.02.01>

Ćwierćwiecze działalności naukowo-badawczej uniwersyteckiego ośrodka etnologicznego w Cieszynie*

.....

A quarter of a century of research at the University of Silesia's ethnological center in Cieszyn

Abstract: The academic center of ethnological research in Cieszyn has a clearly defined profile, which distinguishes it from other centers of this kind in Poland. Its specificity results primarily from the research interests of the staff, which focus on the issues of cultural and ethnic borderlands and on contemporary socio-cultural transformations, including the role of tradition in the life of postmodern communities. The rich and multifaceted achievements over the past twenty-five years of the center's operation can be seen as an obligation on the part of the researchers encouraging them to make further consistent efforts to consolidate its position on the map of ethnological studies in Poland, to make their research more effective, and to enhance and broaden international cooperation. A materialization of the idea of creating a permanent ethnological research institution in Silesia, the center plays an important and admittedly unique role in integrating research on cultural phenomena and processes in Central Europe.

Keywords: Cieszyn ethnological center, ethnology, cultural anthropology, Silesia, cultural borderland

Słowa kluczowe: cieszyński ośrodek etnologiczny, etnologia, antropologia kulturowa, Śląsk, pogranicze kulturowe

.....

W latach osiemdziesiątych XX wieku zostały zapoczątkowane działania zmierzające do utworzenia studiów etnologicznych w Uniwersytecie Śląskim. Były one związane z wprowadzeniem w Filii Uniwersytetu Śląskiego w Cieszynie, na kierunku pedagogika pracy kulturalno-oświatowej, wykładów i ćwiczeń praktycznych z etnologii polskiej, sztuki ludowej i wiedzy o kulturze ludowej Śląska. Jednocześnie zainicjowano badania społeczności przemysłowych, które realizowano podczas

* Źródło finansowania badań przedstawionych w opracowaniu: badania własne. [Nota redakcyjna: począwszy od bieżącego numeru w SEiA obowiązuje nowy styl przypisów (zob. <https://journals.us.edu.pl/index.php/SEiA/about/submissions>), w niniejszym sprawozdaniu, ze względu na specyfikę tekstu i wygodę Czytelników, publikacje ilustrujące dorobek cieszyńskiego ośrodka etnologicznego zostały wskazane w przypisach dolnych].

studenckich obozów naukowych. W latach 1978–1986 zorganizowano pod kierunkiem Ireny Bukowskiej-Floreńskiej osiem takich obozów w Rybnickim Okręgu Węglowym i na obszarze konurbacji górnośląskiej. W trakcie eksploracji terenowych badano wybrane aspekty tradycyjnego systemu społeczno-kulturowego, a zasadniczym tematem badawczym była funkcja tradycji w społeczeństwie zindustrializowanym (Bukowska-Floreńska, 1996: 77). Z czasem badania te rozszerzono na grupy mniejszościowe, a terytorialnie także na Dolny Śląsk i cały obszar południowej Polski. Zebrane materiały empiryczne przyniosły wymierne rezultaty w postaci licznych prac magisterskich o profilu etnologicznym (podejmowano w nich różne tematy szczegółowe dotyczące rodziny, zwyczajów, obrzędów, sztuki ludowej i twórczości niezawodowej, systemu wartości w rodzinach, problematyki świadomości tożsamości kulturowej) oraz publikacji (Bukowska-Floreńska, 1980: 107–118).

Po przekształceniu w 1994 roku pedagogiki pracy kulturalno-oświatowej na specjalność animacja społeczno-kulturalna powołano, w ramach tej specjalności, obok profili ekspresji twórczej i językowo-literackiego, profil etnologiczno-regionalny. Wprowadzono na nim przedmioty kursowe z zakresu etnologii ogólnej, etnologii Polski i Europy, sztuki ludowej, muzealnictwa, wiedzy o Śląsku, wykłady monograficzne i etnograficzne seminarium magisterskie. Równolegle, w Instytucie Wychowania Muzycznego cieszyńskiej filii Uniwersytetu Śląskiego, działał Zakład Teorii Muzyki i Folkloru, którym przez wiele lat kierował Kazimierz Dygacz, a po nim Alojzy Kopoczek. W 1996 roku Zakład ten został przekształcony w Zakład Folklorystyki Ogólnej i Stosowanej, działający pod kierunkiem Karola Daniela Kadłubca. Przez wiele lat Zakład prowadził badania z zakresu folkloru śląskiego, głównie muzycznego, ze szczególnym uwzględnieniem Beskidu i regionów pogranicza. Te działania, jak również obecność zespołu wykładowców i pracowników naukowych zainteresowanych badaniem różnych zjawisk i aspektów kultury, umożliwiły podjęcie formalnych starań o utworzenie na Wydziale Pedagogiczno-Artystycznym w Filii Uniwersytetu Śląskiego w Cieszynie kierunku etnologia. Zdawano sobie bowiem sprawę, że dynamiczny proces zmian i przeobrażeń społeczno-kulturowych zachodzący na Górnym Śląsku wymaga prowadzenia skoordynowanych, systematycznych i szeroko zakrojonych badań przez powołany do tego specjalistyczny ośrodek badawczy. Brak takiego ośrodka stale odczuwano, czego wyrazem było wymowne stwierdzenie Doroty Simonides:

Nie wystarczą doraźne badania muzeów, komisji etnologicznych – czy zakładów folklorystyki w instytutach filologii polskiej. Górny Śląsk zasłużył na jedną stałą placówkę naukowo-badawczą, której głównym celem byłaby z jednej strony rejestracja i archiwizacja przeszłości,

z drugiej – obserwacja terażniejszości, wszystko to zaś po to, aby wytyczyć wyrosłe z dobrej tradycji drogi przyszłości. Postulat ten nadal czeka na realizację (Simonides, 1986: 49).

Niewątpliwym atutem zespołu przygotowującego założenia projektowe kierunku etnologia¹ w Filii Uniwersytetu Śląskiego w Cieszynie był dorobek naukowy, zwłaszcza w zakresie problematyki regionalnej i tradycji społeczności pogranicza, a także realizowane badania obejmujące zarówno problematykę szczegółowo-opisową zjawisk kulturowych, jak i szerszą perspektywę antropologiczną. Szczególną uwagę zwrócono przy tym na funkcjonowanie tradycji w rodzinie i społeczności oraz kreatywny wkład w nią jednostek, procesy przemian, asymilacji, jak również funkcjonowanie pograniczy wewnątrz kulturowych i zewnątrz kulturowych (Bukowska-Floreńska, 1996: 78).

Po otrzymaniu w styczniu 1995 roku decyzji Ministra Edukacji Narodowej zatwierdzającej powołanie kierunku etnologia w Filii Uniwersytetu Śląskiego w Cieszynie (obecnie Wydział Sztuki i Nauk o Edukacji UŚ) został utworzony Zakład Etnologii, przekształcony z czasem w Katedrę Etnologii² w Instytucie Nauk Społecznych i Nauk o Kulturze, kierowaną przez Irenę Bukowską-Floreńską. W roku 2003 powstał Instytut Etnologii, którego nazwę rozszerzono później na Instytut Etnologii i Folklorystyki. Aby dokładniej i pełniej odzwierciedlić profil naukowo-

1 Autorami założeń programowych kierunku byli: Alojzy Kopoczek, Karol Daniel Kadłubiec, Irena Bukowska-Floreńska, Halina Rusek, Krystyna Turek. W dyskusjach i konsultacjach brali udział: Katarzyna Olbrycht, Robert Mrózek, Edmund Rosner, Kazimierz Ślęczka, Adam Jonkisz. Uzasadniając specyfikę programową studiów etnologicznych w Uniwersytecie Śląskim Filii w Cieszynie, stwierdzono, że ma ona charakter zarówno uniwersalny, jak i specyficzny, co uwarunkowane jest lokalizacją studiów. W opracowanej koncepcji projektowej kierunku, złożonej w Ministerstwie Edukacji Narodowej, wzięto pod uwagę to, że Śląsk stanowi obszar pogranicza kulturowego (etnicznego, językowego, religijnego). Stąd program studiów poszerzono o przedmioty odnoszące się do specyfiki pogranicza kulturowego, takie jak etnologia Śląska, kultura mniejszości narodowych i etnicznych, teoria etniczności i procesów etnicznych, animacja kultury z elementami edukacji regionalnej, etnolingwistyka oraz nauka języka czeskiego. Elementem wyróżniającym cieszyńską etnologię było wprowadzenie – obok specjalizacji etnologiczno-antropologicznej – specjalizacji etnologiczno-folklorystycznej z etnomuzykologią. W programie tej specjalizacji uwzględniono tradycje szeroko rozumianego folkloru polskiego i europejskiego, współczesny folklor środowiskowy i komparatystykę folklorystyczną, a szczególnie nacisk został położony na przedmioty wzbogacające wiedzę z zakresu folkloru muzycznego i instrumentarium ludowego oraz etnomuzykologii (Odoj, Peć, 1997: 185).

2 Ważnym zapleczem naukowo-badawczym i dydaktycznym dla cieszyńskiej etnologii od początku jej istnienia był Zakład Folklorystyki Ogólnej i Stosowanej (w roku 1999 w miejsce Zakładu utworzono Katedrę Folklorystyki Ogólnej i Stosowanej), skupiający profesjonalne grono pracowników naukowych zajmujących się folklorystyką i etnomuzykologią.

-badawczy oraz dydaktyczny, w roku 2007 Instytut Etnologii i Folklorystyki przemianowano na Instytut Etnologii i Antropologii Kulturowej. Od 1 października 2019 roku, wskutek zmian struktury jednostek organizacyjnych realizujących działalność naukowo-dydaktyczną w Uniwersytecie Śląskim, kierunek studiów etnologia i antropologia kulturowa funkcjonuje w ramach Instytutu Nauk o Kulturze Uniwersytetu Śląskiego w Katowicach.

Specyfika nowo powstałego ośrodka opierała się na realizowanej problematyce badawczej uwzględniającej sytuację geograficzno-historyczną całego Śląska, jak też pograniczne usytuowanie Śląska Cieszyńskiego:

[...] na którego tradycje miały wpływ procesy historyczno-polityczno-kulturowe od początków państwowości polskiej i czeskiej, a później niemiecko-austriackiej i węgiersko-słowackiej. Obserwuje się dlatego tutaj pluralizm kulturowy, w tym zwłaszcza religijny i językowy oraz etniczny. Kulturowy obraz tego pogranicza tworzy większość polska i czeska, które po przeciwnych stronach granicy przechodzą w mniejszości. Są tu także inne grupy etniczne: Słowacy, Niemcy, Cyganie, byli Żydzi. Dlatego badanie procesów etnicznych i zjawisk kulturowych oraz procesów społeczno-kulturowych na tym obszarze, przez tutejszych etnologów, socjologów, folklorystów, etnomuzykologów i historyków, w ramach współpracy interdyscyplinarnej, ma wyjątkowe znaczenie teoretyczne i praktyczne (Bukowska-Floreńska, 1996: 80).

Pierwsze inicjatywy badawcze dotyczyły zagadnień związanych z funkcjonowaniem kultur regionalnych i regionalizmu w społeczeństwie nowoczesnym, wybranych aspektów procesów społeczno-kulturowych zachodzących na pograniczach, w tym folkloru słownego i muzycznego. Cieszyńscy badacze zainteresowali się problematyką dotyczącą rodziny w społeczeństwie nowoczesnym na przykładzie Śląska, kulturowymi uwarunkowaniami hierarchii wartości, mechanizmami asymilacji i zachowania odrębności kulturowej polskich rodzin na Zaolziu, wielokulturowością Śląska, akulturacją ludności napływowej w ramach cieszyńskiej kultury regionalnej, symbolami kulturowymi w procesie komunikacji społecznej, zachowaniami ludycznymi ludności śląskiej, problematyką świadomości tożsamości kulturowej w mniejszościach narodowych na przykładzie Żydów polskich, kulturotwórczymi funkcjami parafii chrześcijańskich. Etnologów prowadzących te badania interesowała specyfika tradycji współcześnie funkcjonującej na pograniczach społeczno-kulturowych, przy czym nie chodziło tu jedynie o sam mechanizm funkcjonowania tradycji, jej istnienia lub regresu, lecz o funkcję, jaką pełni w życiu zbiorowości w sytuacji nieuniknionego, szybkiego rozwoju cywilizacji technicznej i procesów modernizacyjnych, globalizacji kultury i zaniku tzw. tradycyjnej kultury ludowej, a jednocześnie istnienia

świadomości odrębności regionalnej lub jej tworzenia (Odoj, Peć, 1997: 185–186). Skłoniło to większość badaczy cieszyńskich do włączenia się w nurt badań o ogólniejszym, antropologicznym charakterze i uzyskania odpowiedzi na pytania:

- W czym wyraża się świadomość tożsamości kulturowej, regionalnej i etnicznej, społeczności żyjących na pograniczach kulturowych i etnicznych, w tym społeczności lokalnych, miejskich i podmiejskich i społeczności w wielkich aglomeracjach?
- Jaka jest współczesna rola tradycji kulturowej (regionalnej, narodowej) w społeczeństwie nowoczesnym, zwłaszcza na owych pograniczach kulturowych i etnicznych?
- Jakie są mechanizmy funkcjonowania tradycji kulturowej, zmiany i drogi tworzenia „nowej” tradycji?
- Kto lub co jest dziś nośnikiem tradycji? Jakie czynniki mają znaczenie dla jej kontynuacji, tworzenia bądź regresu? Co w tradycji ma wartość symboliczną i w czym ona się wyraża? (Bukowska-Floreńska, 2011: 25).

W procesie kształtowania się i krzepnięcia tożsamości naukowo-badawczej etnologii uniwersyteckiej w Cieszynie znaczącą rolę niewątpliwie odegrała postać Ireny Bukowskiej-Floreńskiej, która w latach 1995–2008 kierowała najpierw Zakładem i Katedrą Etnologii, a później Instytutem Etnologii i Antropologii Kulturowej. W twórczości naukowej Ireny Bukowskiej-Floreńskiej zawsze znaczące miejsce zajmowała – od strony zarówno teoretycznej, jak i sondażowej – problematyka pogranicza kulturowo-etnicznego, tożsamości regionalnej, zwłaszcza w odniesieniu do systemu wartości charakterystycznego dla społeczności przemysłowych Górnego Śląska, szeroko pojętej tradycji rodzinnej i lokalnej, przekazywanej z pokolenia na pokolenie, oraz etnologii miasta i ekologii kulturowej. To w dużym stopniu dzięki Irenie Bukowskiej-Floreńskiej i jej naukowym kontaktom tudzież współpracy z etnologami i antropologami reprezentującymi inne ośrodki etnologiczne w Polsce, zwłaszcza ośrodek poznański, zostały wytyczone główne kierunki i pola badań, które w latach następujących były rozszerzane (zob. Drożdż, Odoj, 2020: 171–185).

Profil badawczy etnologicznego ośrodka w Uniwersytecie Śląskim został zogniskowany w szczególności na zagadnieniach związanych z funkcjonowaniem tradycji w społeczeństwie nowoczesnym z uwzględnieniem pogranicza kulturowego i etnicznego (por. Bukowska-Floreńska, 2005: 98–100). Przestrzeń badawcza, ze znaczącym udziałem eksploracji terenowych, obejmowała społeczności miejskie i podmiejskie, aglomeracje i środowiska lokalne (w tym wiejskie), a także regionalne, grupy etniczne, mniejszościowe i marginalne, rodzinę i jej rolę w przekazie tradycji i systemu wartości. Nacisk położono na trwanie tradycji, proces zmian

i innowacje oraz konflikty społeczne i kulturowe, procesy akulturacji, asymilacji, integracji i dezintegracji, czynniki twórcze i regresu, wszelkie mechanizmy tworzenia i funkcjonowania kultury i społeczności, w tym adaptacji społecznej w zdegradowanym środowisku przyrodniczym, kulturowym i społecznym. Analizie poddano również świadomość tożsamości kulturowej oraz zachowania ludyczne i współczesne przejawy religijności ludowej. Podjęto badania etnokulturowe na podstawie źródeł folklorystycznych oraz rejestracji artefaktów tradycyjnej kultury ludowej, z uwzględnieniem zasięgów ich występowania lub zanikania. Mając na uwadze zakres zainteresowań badawczych i wyraźnie zarysowaną problematykę, można w ramach syntetycznego przeglądu wskazać następujące obszary i kierunki badań prowadzonych w cieszyńskim ośrodku (por. Odoj, 2011: 14–21).

1. Studia nad tożsamością lokalną i regionalną na pograniczach kulturowych i etnicznych w Europie Środkowej:

Badania stanowią realizację ogólnych założeń ramowych określających specyfikę śląskiego ośrodka etnologicznego. W tym zakresie zdecydowanie wyróżniają się studia nad tożsamością społeczno-kulturową na pograniczach kulturowych i etnicznych. Dotyczą one dylematów tożsamości Europy Środkowo-Wschodniej, w tym problemu roli granicy administracyjnej i granicy kulturowej oraz ich wpływu na tożsamość mieszkańców pogranicza³. Badano zatem etnokulturę pograniczy polsko-słowackiego⁴ i polsko-czeskiego, ze szczególnym uwzględnieniem Zaolzia. Skupiono się na uchwyceniu wzorów życia polskich rodzin przeciwstawiających się asymilacji i na analizie czynników społeczno-kulturowych mających wpływ na poczucie odrębności Polaków. Równocześnie poddano oglądowi lokalne wzory kultury politycznej i kształtowanie się społeczeństwa obywatelskiego⁵. Podjęto kwestie zderzenia

3 H. Rusek, *Granica – „portret” antropologiczny*, „Studia Etnologiczne i Antropologiczne” 2011, t. 11..., s. 77–88.

4 Z. Klodnicki, *Polsko-słowackie pogranicze kulturowe i etniczne*, w: *Uczeń na pograniczu polsko-słowackim*, red. I. Nowakowska-Kempna, Bielsko-Biała 2007, s. 19–29; A. Pieńczak, *Polsko-słowackie pogranicze jako przestrzeń wielokulturowa*, w: *Uczeń na pograniczu polsko-słowackim...*, s. 53–61.

5 H. Rusek, *Dylemat dwoistości życia polskiej społeczności na Zaolziu*, w: *Tożsamość narodowa młodzieży na pograniczach*, red. Z. Jasiński, A. Kozłowska, Opole 1991, s. 28–41; Eadem, *Kulturowe wzory życia polskich rodzin na Zaolziu a asymilacja*, Katowice 1997; Eadem, *Religia i polskość na Zaolziu*, Kraków 2002; Eadem, *The Polish-Czech borderland in the proces sof transformation: a research report*, W: *Between tradition and postmodernity. Polish ethnography at the turn of the millenium*, red. L. Mróz, Z. Sokolewicz, Warszawa 2003, s. 243–249; Eadem, *Dylematy życia codziennego w wielokulturowej przestrzeni pogranicza*, w: *Kim jestem? Kim jesteśmy? Antropologiczne i socjologiczne konteksty współczesnej tożsamości*, red. D. Czakon, M. Boruta, Kraków 2012, s. 345–355; Eadem: *Stulecie pogranicza polsko-czeskiego na Śląsku Cieszyńskim – od konfliktu zbrojnego do współpracy transgranicznej*, „Ethnologia Europae Centralis” 2018, nr 15, s. 29–53.

kultur i konfliktów społecznych, zarówno na pograniczu polsko-czeskim⁶, polsko-ukraińskim⁷, jak i między ludnością miejscową i napływową na Górnym Śląsku⁸. Łączy się z tym zagadnienie pamięci zbiorowej oraz sposobów wykorzystania lokalnych tradycji w kontekście wytwarzania oraz podtrzymywania tożsamości kolektywnych na pograniczu polsko-czeskim. Zwrócono przy tym uwagę na obraz współczesny tej tradycji, metody jej przywoływania i aktualne funkcje społeczne czy kulturowe⁹. W zakres rozważań dotyczących roli tradycji w społeczeństwie nowoczesnym wpisują się badania nad religijnością ludową i wzorami życia religijnego na pograniczach kulturowych i wyznaniowych w aspekcie nie tylko praktyk obrzędowych, ale też zachowań religijnych i ich znaczenia dla kształtowania norm obyczajowych¹⁰. W ramach pograniczy kulturo-

6 H. Rusek, *Společno-kulturowe uwarunkowania konfliktów na pograniczu polsko-czeskim*, w: *Konflikty etniczne: źródła – typy – sposoby rozstrzygania*, red. I. Kabzińska-Stawarz, S. Szykiewicz, Warszawa 1996, s. 237–244; Eadem, *Stulecie pogranicza polsko-czeskiego na Śląsku Cieszyńskim – od konfliktu zbrojnego do współpracy transgranicznej*, „Ethnologia Europae Centralis” 2018, nr 15, s. 29–53; G. Studnicki, *Między tożsamością a atrakcją. Rozważania na marginesie konfliktu wokół skoczowskiego „Judosza”*, w: *Tożsamość etniczna i kulturowa Śląska w procesie przemian*, red. H. Rusek, A. Drożdż, Wrocław–Cieszyn 2009, s. 225–242; Idem, *Konflikt o konflikt... czyli o sporze wokół upamiętnienia ogólnego Josefy Snejdarki*, „Stromata Anthropologica” 2015, nr 10: *Zatargi, właśnie, konflikty. W perspektywie historycznej i kulturowej*, red. K. Łeńska-Bąk, s. 81–102.

7 J. Grzywa, *Postawa mieszkańców pogranicza ukraińsko-polskiego wobec niektórych zagrożeń związanych z ich tożsamością*, w: *Obywatelstwo i tożsamość w społeczeństwach zróżnicowanych kulturowo i na pograniczach*, t. 2, red. M. Bienkowska-Ptasznik, K. Krzysztofek, A. Sadowski, Białystok 2006, s. 95–106.

8 I. Bukowska-Floreńska, *Zderzenia etniczno-kulturowe w społecznościach górnośląskich*, w: *Śląsk – etniczno-kulturowa wspólnota i różnorodność*, red. B. Bazielich, Wrocław 1995, s. 99–111; Eadem: „Swoi” i „obcy” na Śląsku, w: *Konflikty etniczne: źródła – typy – sposoby rozstrzygania*, red. I. Kabzińska-Stawarz, S. Szykiewicz, Warszawa 1996, s. 183–191.

9 A. Drożdż, *Funkcja i znaczenie tradycji kulinarnych we współczesnej rzeczywistości kulturowej Śląska Cieszyńskiego*, w: *Dziedzictwo kulturowe jako klucz do tożsamości pogranicza polsko-czeskiego*, red. H. Rusek, A. Pieńczak, J. Szczyrbowski, Cieszyn–Katowice–Brno 2010 (Bibliotheca Ethnologiae Europae Centralis, vol. 1), s. 370–381; G. Studnicki, *Obraz przeszłości i tradycji a święta lokalne w Cieszynie i Czeskim Cieszynie*, w: *Dziedzictwo kulturowe jako klucz...*, s. 66–77; Idem, *Tradycja i pamięć społeczna w procesie kształtowania się tożsamości mieszkańców Skoczowa*, w: *Tradycja dla współczesności. Ciągłość i zmiana*, t. 3: *Tradycja w kontekstach społecznych*, red. J. Styk, M. Dziekanowska, Lublin 2011, s. 259–277; Idem, *Śląsk Cieszyński: obrazy przeszłości a tożsamość miejsc i ludzi*, Katowice 2015; Idem, *Tożsamość Śląska Cieszyńskiego: proces, projekt, narracja?* „Herito” 2016, nr 4, s. 150–165; Idem, *Cieszyn w zimowych objęciach tradycji. Współczesne przejawy roku obrzędowego w przestrzeni miejskiej*, w: *Tożsamość – przestrzeń – sacrum. Księga jubileuszowa ofiarowana Profesor Irenie Bukowskiej-Floreńskiej*, red. G. Odoj, Katowice 2019 (Bibliotheca Ethnologiae Europae Centralis, vol. 5), s. 143–161.

10 I. Bukowska-Floreńska, *Die Kultur des religiösen Feierns in schlesischen Familien*, w: *Festkultur im Wandel. Eininterkultureller Vergleich zwischen Polen und Österreich*, Hrsg. A. Grausgruber, K. Zapotoczky, L. Dyczewski, Linz 1998, s. 93–108; J. Grzy-

wych określa się miejsce religii w świadomości tożsamości kulturowej i narodowej na pograniczu polsko-czeskim oraz na śląsko-dąbrowskim pograniczu regionalnym¹¹. Zarysował się też nowy profil zainteresowań badawczych dotyczący tożsamości kolektywnej różnych grup społecznych o charakterze wspólnotowym, w tym środowisk marginalnych i alternatywnych na styku kultur¹². Konwenują z tym realizowane na Górnym Śląsku badania nad społeczną integracją osób z niepełnosprawnością oraz kształtowaniem się wzorców kulturowych i postaw wobec niepełnosprawności¹³.

wa, *Religijność świadków Jehowy w Polsce*, „Nomos. Kwartalnik Religioznawczy” 1998, nr 22/23, s. 117–133; Idem, *Religijność mieszkańców pogranicza polsko-ukraińskiego na przykładzie rejonu Sokalskiego*, w: *Pogranicze etniczne w Europie*, red. K. Krzysztofek, A. Sadowski, Białystok 2001, s. 191–202; K. Marcol, *Religijność ludowa a obraz świata (na przykładzie Wisły i Trójwi Beskidzkiej)*, „Literatura Ludowa” 2001, nr 4–5, s. 3–21; G. Odoj, *Świętowanie odpustów parafialnych w Pszczyńskim*, „Studia Etnologiczne i Antropologiczne” 1999, t. 3: *Religijność ludowa na pograniczach kulturowych i etnicznych*, red. I. Bukowska-Floreńska, s. 59–70; H. Rusek: *Współczesna wieś i religia. Zderzenie tradycji z nowoczesnością*, w: *Tożsamość – przestrzeń – sacrum...*, s. 189–205.

11 H. Rusek, *Wzory życia religijnego na pograniczach etnicznych i kulturowych*, „Studia Etnologiczne i Antropologiczne” 1999, t. 3: *Religijność ludowa na pograniczach kulturowych i etnicznych*, red. I. Bukowska-Floreńska, s. 167–177; Eadem, *Die Konfessionellen Verhältnisse im Teschener Schlesien vom Mittelalter bis zur Gegenwart*, w: *Stosunki wyznaniowe na Śląsku Cieszyńskim od średniowiecza do współczesności*, red. P. Chmiel, J. Drabina, Rattigen 2000, s. 309–321; Eadem, *Ekumenizm w społecznościach lokalnych na przykładzie pogranicza polsko-czeskiego*, w: *Pojednajcie się...*, red. ks. J. Budniak, H. Rusek, Bielsko-Biała 2000, s. 149–157; Eadem, *Przemysł i religia – wielokulturowe skutki związku. Przykład Zagłębia Dąbrowskiego*, „Ethnologia Europae Centralis” 2015, nr 12, s. 29–45.

12 I. Bukowska-Floreńska, *Sposób życia a hierarchia wartości w grupach marginalnych na Górnym Śląsku. Przykład Rybnika i okolicy*, w: *Kultura grup mniejszościowych i marginalnych*, red. L. Dyczewski, Lublin 2005, s. 299–320; G. Błahut, *Urodziła mi się bieda – narzędzia, praktyki i strategie zbieraczy z osiedlowych śmietników*, w: *Śmieć w kulturze*, red. K. Kulikowska, C. Obracht-Prondzyński, Gdańsk 2015, s. 577–598; G. Studnicki, *Stowarzyszenie LIBERTE jako przestrzeń aktywności środowisk alternatywnych – specyfika miejsca a przestrzeń miejska na styku kultur w Czeskim Cieszynie*, „Studia Etnologiczne i Antropologiczne” 2006, t. 9: *Problemy ekologii kulturowej i społecznej w przestrzeni miejskiej i podmiejskiej*, red. I. Bukowska-Floreńska, s. 143–157; Idem, *Kultura alternatywna – tożsamość – komunikacja*, „Studia Etnologiczne i Antropologiczne” 2011, t. 11..., s. 185–197; I. Bukowska-Floreńska, *Sposób życia a hierarchia wartości w grupach marginalnych na Górnym Śląsku. Przykład Rybnika i okolicy*, w: *Kultura grup mniejszościowych i marginalnych*, red. L. Dyczewski, Lublin 2005, s. 299–320.

13 G. Odoj, *Osoba niepełnosprawna jako obcy. Ujęcie antropologiczne*, w: *Oni – rola oraz aspekt artystyczny twórczości osób niepełnosprawnych intelektualnie*, red. B. Stalmach, U. Bańcerk, Katowice 2011, s. 31–36; Idem, *Problemy integracji społecznej osób niepełnosprawnych intelektualnie*, w: *Dzieło Lucyny Frąckiewicz inspiracją dla współczesnej polityki społecznej*, red. E. Górnikowska-Zwolak, W. Walkowska, Katowice–Mysłowice 2015, s. 199–212; G. Odoj, D. Odoj, *Terapia przez sztukę w środowisku osób niepełnosprawnych intelektualnie. Przykład Stowarzyszenia „Skarbek” w Mysłowicach*, „Nauczyciel i Szkoła” 2017, nr 2, s. 103–120.

Wiedzę o kulturze pogranicza wymiennie rozbudowują wieloaspektowe badania folklorystyczne¹⁴, w tym kognitywne analizy i interpretacje wielorakich aspektów kultury magicznej oraz obrazu świata w folklorze narracyjnym Śląska Cieszyńskiego¹⁵. Pogłębiono refleksję nad współczesnym folklorem słownym pogranicza i jego rolą w kształtowaniu relacji w zróżnicowanych etnicznie i wyznaniowo społecznościach lokalnych w odniesieniu do dynamiki śląskocieszyńskiej autoidentyfikacji¹⁶. Badania grup wieloetnicznych i zachodzących w nich procesów kulturowych, językowych i tożsamościowych prowadzone są również w serbskim Banacie, głównie we wsi Ostojićevo, gdzie zamieszkują Toutowie, społeczność, której korzenie sięgają Śląska Cieszyńskiego¹⁷.

Nie mniej ważnym obszarem badań jest specyfika sztuki ludowej na pograniczach, w tym głównie stroju ludowego, twórczości artystów

14 K.D. Kałużebiec, *Z metodologii badań kultury ludowej pogranicza*, „Lud” 1995, t. 78, s. 377–383; Idem, *Cieszyńskie pogranicze kulturowe*, w: *Kultura ludowa na pograniczu*, red. D. Kałużebiec, Katowice 1995, s. 9–15; Idem, *Górnicy śmiech: komizm ludowy pogranicza czesko-polskiego*, Wrocław 1995; Idem, *Humor ludowy jako problem interetniczny*, „Zabawy i Zabawki. Kwartalnik poświęcony zagadnieniom ludyzmu i ludyczności” 1999, nr 1–4, s. 25–32; K.D. Kałużebiec, W. Milerski, *Cieszyńska ojczyzna polszczyzna*, Czeski Cieszyn – Cieszyn 2001.

15 J. Kajfosz, *Językowy obraz świata w etnokulturze Śląska Cieszyńskiego*, Czeski Cieszyn 2001; Idem, *Taxonomické paradoxy v obrazu světa (na příkladu etnokultury Těšínského Slezska)*, „Český lid” 2003, nr 1, s. 1–20; Idem, *Porządek świata i przysłowie, czyli o kognitywnym wymiarze uogólniającego sądu*, „Literatura Ludowa” 2006, nr 6, s. 237–246; Idem, *Granica państwa na Śląsku Cieszyńskim jako kategoria kognitywna*, w: *Uczeń na pograniczu...*, s. 207–218; Idem, *Magic in the social construction of the past: the case of Teschen Silesia*, „Polish Sociological Review” 2013, nr 3, s. 351–367; Idem, *Magic in popular narratives*, Berlin 2021.

16 K. Marcol, *Kategoria „swój” – „obcy” w folklorze dzieci pogranicza*, „Studia Slavica – Slovanské Studie” 2004, t. 8, red. A. Wieczorek, J. Raclavská, s. 293–298; Eadem, *Słowo i zabawa. Ustna twórczość dzieci na pograniczu polsko-czeskim*, Wrocław 2008; Eadem, *Interetniczny charakter twórczości słownej dzieci na pograniczu polsko-czeskim*, w: *Dziełictwo kulturowe jako klucz...*, s. 331–342; Eadem, *Two sources of culture and language in creative activity of children in Cieszyn Silesia*, „Studia Ethnologica Pragensia” 2013, nr 1, s. 225–229; Eadem, *Współczesne autoidentyfikacje mieszkańców Zaolzia*, „Studia Etnologiczne i Antropologiczne” 2015, t. 15, red. G. Odoj, M. Szalbot, Katowice 2015, s. 240–250.

17 J. Kajfosz, *Wiślanie w Ostojićevie a historia autoidentyfikacji na Śląsku Cieszyńskim*, „Literatura Ludowa” 2012, nr 6, s. 3–28; K. Marcol, *Losy Wiślan z Ostojićeva w zwierniadle języka i kultury (Banat, Serbia)*, w: *Historia – język – kultura*, red. R. Czyż, D. Szczyпка, Wiśła 2010, s. 101–114; Eadem, *Konteksty życia „na pograniczu”, Wpływ relacji interetnicznych na język i kulturę wiślan w Ostojićevie*, „Literatura Ludowa” 2012, nr 6, s. 31–47; Eadem, *Dynamika przemian w obrzędowości weselnej (przykład Ślązaków zamieszkujących wieś Ostojićevo w Serbii)*, w: *Praktykowanie tradycji w społeczeństwach posttradycyjnych*, red. J. Hajduk-Nijakowska, Opole 2014, s. 135–150; Eadem, *Kształtowanie wyznaczników etniczności i redefinicja tożsamości w grupie etnicznej Wiślan z Ostojićeva (Banat, Serbia)*, „Łódzkie Studia Etnograficzne” 2017, t. 56: *Na Bałkanach / O Bałkanach*, s. 147–160; Eadem, *Toutowie. Język i pamięć w ustanawianiu wspólnoty Wiślan w Banacie*, Katowice 2020.

samorodnych i nieprofesjonalnych. Równolegle podejmowane są zagadnienia z zakresu antropologii sztuki i antropologii rzeczy, dotyczące między innymi rzemiosł i ich wielostronnej relacji z dizajnem¹⁸.

2. Problemy kultury współczesnej z perspektywy etnologicznej i antropologicznej:

Prace badawcze obejmują w dużym stopniu szeroko rozumianą problematykę z zakresu antropologii miasta, co znalazło swoje bezpośrednie odzwierciedlenie w wielu publikacjach, w tym w czterech tematycznych tomach „Studiów Etnologicznych i Antropologicznych”¹⁹. Są to analizy dotyczące przestrzeni społecznej i kulturowej zarówno dużych, jak i małych miast, w szczególności: transformacji przestrzeni publicznej²⁰, fenomenowi miejskiej wielokulturowości²¹, tożsamości kulturowej i świa-

18 K. Czerwińska, *Sztuka ludowa na pograniczach kulturowych i etnicznych. Przykład Śląska Cieszyńskiego – problemy badawcze*, w: *Pogranicza kulturowe i etniczne w Polsce*, red. Z. Kłodnicki, H. Rusek, Wrocław 2003, s. 153–158; Eadem, *Sztuka ludowa na Śląsku Cieszyńskim. Między tradycją a innowacją*, Katowice 2009; Eadem, *Współczesna twórczość samorodna w procesie kształtowania tożsamości. Przykład Śląska Cieszyńskiego*, w: *Dziedzictwo kulturowe jako klucz...*, s. 319–330; Eadem, *A cultural relic or a living tradition? On the folk costume in the past and modern culture*, w: *Dilemmas of old and contemporary culture in ethnographical and anthropological discourse*, red. H. Rusek, Cieszyn-Katowice 2011; Eadem, *Folk art and ethnodesign to serach for cultural identity*, „Etnologiccké rozprawy” 2013, nr 1–2, s. 26–37; Eadem, *Przepakować dziedzictwo. Przeszłość jako projekcja rzeczywistości – przypadki śląskie*, Katowice 2018; Eadem, *Współczesna sztuka ludowa jako wyznacznik tożsamości regionalnej i narodowej*, w: *Tożsamość – przestrzeń – sacrum...*, s. 64–76.

19 Zob. „Studia Etnologiczne i Antropologiczne” 2004, t. 8: *Miasto – przestrzeń kontaktu kulturowego i społecznego*, red. I. Bukowska-Floreńska; „Studia Etnologiczne i Antropologiczne” 2010, t. 10: *Problemy społeczne i kulturowe współczesnego miasta*, red. I. Bukowska-Floreńska; *Obszary kulturowe współczesnego miasta – funkcje i pogranicza* 2013, t. 13, red. G. Odoj, M. Szalbot; „Studia Etnologiczne i Antropologiczne” 2015, t. 15...

20 G. Błahut: *Problem miejskiego centrum w obliczu dynamicznych przemian urbanistycznych i kulturowych – na przykładzie Bielska-Białej*, „Studia Etnologiczne i Antropologiczne” 2010, t. 10..., s. 100–110; Idem, *Miejska ulica jako przestrzeń życia politycznego – między ładem cenzury a żywiołem buntu*, „Studia Etnologiczne i Antropologiczne” 2015, t. 15..., s. 81–93; Idem, *Miasto w świątecznej szacie – kształtowanie estetyki przestrzeni miejskiej w okresie świąt Bożego Narodzenia*, „Journal of Urban Ethnology” 2017, nr 15, s. 21–30; Idem, *Rozwój szlaków tranzytowych i komunikacyjnych w mieście a problem degradacji przestrzeni publicznej*, „Journal of Urban Ethnology” 2020, nr 18, s. 31–46; G. Odoj, *Waloryzacja centralnej przestrzeni małego miasta*, „Lud” 2000, t. 84, s. 115–126; Idem, *Transformacja przestrzeni publicznej współczesnego miasta na przykładzie myśłowickiego centrum*, „Studia Etnologiczne i Antropologiczne” 2010, t. 10..., s. 87–99.

21 G. Błahut, *Wielokulturowość Cieszyna jako miasta pogranicza*, w: *Dziedzictwo kulturowe jako klucz...*, s. 53–65; R. Kantor, *Wielokulturowość miasta. Prolegomena do badań nad zróżnicowaniem kulturowym społeczności miejskiej Krakowa*, „Studia Etnologiczne i Antropologiczne” 2004, t. 8..., s. 37–46; G. Odoj, *Wielokulturowa przestrzeń społeczna miasta na przykładzie Myśłowic*, w: *Człowiek i kultura jako wartość. Księga jubileuszowa ofiarowana Profesor Irenie Bukowskiej-Floreńskiej*, red. R. Hołda, G. Odoj, Katowice 2008, s. 127–144.

domości społecznej mieszkańców miast²², kształtowania się tudzież funkcjonowania przestrzeni ludycznych²³, zjawiska interakcji symbolicznych w przestrzeni miejskiej i językowego modelowania miasta jako przestrzeni komplementarnej²⁴. Antropolodzy reprezentujący w ośrodku cieszyńskim ten kierunek badawczy zwracają również do uchwycenia i poddania wielostronnemu oglądowi specyfiki społeczno-kulturowej miast podzielonych granicami państwowymi²⁵.

Dociekania, których obszarem są zagadnienia ekologiczne, zwracają do ukazania i wyjaśnienia wzajemnych zależności zachodzących pomiędzy człowiekiem – istotą ukształtowaną przez społeczeństwo i twórcą kultury – a środowiskiem, w którym przyszło mu żyć. Antropologiczny wymiar tych analiz oraz ich wielopłaszczyznowość wydatnie wzbogacają empiryczną i teoretyczno-metodologiczną wiedzę z zakresu ekologii

22 G. Odoj, *Tożsamość kulturowa społeczności małomiasteczkowej*, Katowice 2007; Idem, *Tożsamość kulturowa społeczności małomiasteczkowej jako przedmiot badań etnologicznych*, w: *Tożsamość polska w odmiennych kontekstach*, t. 1: *Tożsamość osób, zbiorowości, instytucji*, red. L. Dyczewski OFMConv., D. Wadowski, Lublin 2009, s. 59–66; Idem, „Swój” i „obcy” w przestrzeni małomiasteczkowej Sławkowa, „Studia Etnologiczne i Antropologiczne” 2006, t. 9..., s. 96–111; Idem, „Die Dreikeiserecke“ als Element des sozialen Gedächtnisses der Einwohner von Myslowitz, „Český lid” 2010, nr 97, s. 167–182; Idem, *O konstruowaniu nowej tradycji historycznej miasta (na przykładzie Mysłowic)*, w: *Tradycja dla współczesności. Ciągłość i zmiana*, t. 3: *Pamięć jako kategoria rzeczywistości społecznej*, red. J. Styk, M. Dziekanowska, Lublin 2012, s. 171–186.

23 G. Odoj, *Przestrzeń ludyczna małego miasta i jej przemiany. Przykład Sławkowa*, „Zabawy i Zabawki. Kwartalnik poświęcony zagadnieniom ludyzmu i ludyczności” 1999, nr 1–4, s. 141–152; M. Szalbot, *Przestrzenie ludyczne miast pogranicza jako przykład miejsc kontaktów kulturowych*, „Studia Etnologiczne i Antropologiczne” 2004, t. 8..., s. 226–238; Eadem, *Urban Ludic Spaces – an attempt at typologization*, „Studies in the Physical Culture and Tourism” 2009, nr 2, s. 167–171; Eadem, *Homo ludens w przestrzeni współczesnego miasta*, „Studia Etnologiczne i Antropologiczne” 2010, t. 10..., s. 222–236.

24 G. Błahut, *Interakcje symboliczne w kontekście geografii humanistycznej miasta – na przykładzie wlepek i graffiti*, w: *Etnologiczne i antropologiczne obrazy świata – konteksty i interpretacje. Prace ofiarowane Profesorowi Zygmuntowi Klodnickiemu w 70. rocznicę urodzin*, red. H. Rusek, A. Pieńczak, Cieszyn–Katowice 2011, s. 242–252; Idem, *Mapy mentalne jako wyobrażenia miejskich obszarów kulturowych*, „Studia Etnologiczne i Antropologiczne” 2013, t. 13..., s. 47–56; Idem, *Megaantropos. Wokół morfologicznej i funkcjonalnej metaforyki miasta*, w: *Tożsamość – przestrzeń – sacrum...*, s. 132–141; Idem, *Przestrzeń semiotyczna miasta. Problemy i propozycje badawcze*, „Studia Etnologiczne i Antropologiczne” 2011, t. 11..., s. 132–140.

25 M. Szalbot, *Współczesne przemiany Cieszyna i Czeskiego Cieszyna jako przykład poszukiwania nowego wymiaru lokalnej tożsamości kulturowej*, w: *Tożsamość etniczna i kulturowa Śląska...*, s. 332–341; Eadem, *Przygraniczna dwudzielność Cieszyna i Czeskiego Cieszyna a życie codzienne mieszkańców Śląska Cieszyńskiego*, w: *Dziedzictwo kulturowe jako klucz...*, s. 41–52; Eadem, *Społeczno-kulturowa specyfika przygranicznych miast podwójnych Europy jako problem badawczy*, „Studia Etnologiczne i Antropologiczne” 2011, t. 11..., s. 141–152; Eadem, *“Taming” borders: actions taken within the border areas in selected European twin cities*, „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego. Prace Etnograficzne” 2017, nr 2, s. 255–275.

kulturowej²⁶. Zastosowanie takiej perspektywy badawczej pozwala lepiej poznać istotę wielu społecznych mechanizmów i procesów adaptacyjnych zachodzących w obrębie określonego ekosystemu. Przykład stanowią studia nad ekologicznym doświadczeniem estetycznym²⁷ i przestrzenią kulturową jako przestrzenią ekologiczną, w tym zarówno tradycją kulturową jako współczesną wartością ekologiczną, jak i zjawiskami patologicznymi i niosącymi zagrożenie²⁸. W tym nurcie rozważań mieści się analiza działań związanych z rewitalizacją zdegradowanych przestrzeni postindustrialnych odznaczających się nagromadzeniem wpływu wielu negatywnych czynników, w tym ekologicznych i społecznych. Dla antropologa obserwacja tego procesu jest istotna, ponieważ dziedzictwo kulturowe zakorzenione w industrialnej przeszłości stanowi trwałą wartość umożliwiającą zachowanie lokalnej tożsamości i kultywowanie tradycji²⁹. Podjęto badania górnośląskich miast postindustrialnych, skupiając się na analizie transformacji przestrzeni kulturowej i społecznej tych miast, co nie pozostaje bez wpływu na charakter ich indywidualnej i zbiorowej tożsamości oraz na zmianę porządku symbolicznego dotąd kształtowanego przez tradycję przemysłową, zwłaszcza górniczą³⁰.

26 Na szczególną uwagę w tym względzie zasługuje monografia wieloautorska przygotowana w Instytucie Etnologii i Antropologii Kulturowej UŚ w ramach projektu badawczo-dydaktycznego „Ekologia kulturowa, specjalność na kierunku etnologia – studia II stopnia”, finansowanego ze środków funduszy norweskich i funduszy EOG. Zob. K. Czerwińska et al., *Ekologia kulturowa: perspektywy i interpretacje*, Katowice 2016.

27 K. Czerwińska, *Ekologia kultury w kontekście sztuki samorodnej*, „Studia Etnologiczne i Antropologiczne” 2006, t. 9..., s. 189–197; Eadem, *Sztuka jako narzędzie budowania relacji między człowiekiem a naturą*, „Studia Etnologiczne i Antropologiczne” 2017, t. 17, red. M. Kurcz, M. Szalbot, s. 103–114.

28 I. Bukowska-Floreńska: *The degradation of the nature environment as an innovative factor of culture and folklore in Upper Silesia*, w: *Ecology and folklore II*, ed. V. Krawczyk-Wasilewska, Łódź 1994, s. 55–58; Eadem, *Adaptacja czy tworzenie systemu kulturowego*, „Studia Etnologiczne i Antropologiczne” 2006, t. 9..., s. 15–31.

29 G. Odoj, *Między degradacją a rewitalizacją – górnośląskie osiedla robotnicze w obliczu deindustrializacji*, w: *Kształtowanie współczesnej przestrzeni miejskiej*, red. M. Madurowicz, Warszawa 2014, s. 36–48; Idem, *Postindustrialne dziedzictwo kultury materialnej w procesie rewitalizacji (na przykładzie górnośląskich osiedli patronackich)*, „Studia Etnologiczne i Antropologiczne” 2014, t. 14: *Globalizacja jako wyzwanie dla zachowania i upowszechniania dziedzictwa kulturowego w Europie Środkowo-Wschodniej*, red. H. Rušek, J. Szczyrbowski, s. 210–222; Idem, *Kulturowe i społeczne uwarunkowania rewitalizacji górnośląskich osiedli robotniczych*, „Synthesis. Publication of Humanities and Social Sciences” 2016, nr 3, s. 173–190.

30 M.G. Gerlich, *Pamięć zbiorowa a transformacja symboliczna. Przypadek górnośląski*, w: *Tożsamość etniczna i kulturowa Śląska...*, s. 180–198; G. Odoj, *Ku nowej tożsamości. Górnośląskie miasta przemysłowe w procesie przemian*, w: *Tożsamość etniczna i kulturowa Śląska...*, s. 167–179; Idem, *Společno-kulturowe konsekwencje restrukturyzacji przemysłu w miastach konurbacji górnośląskiej*, w: *Antropologiczne badania zmiany kulturowej. Społeczno-kulturowe aspekty transformacji systemowej w Polsce*, red. K. Górny, M. Marczyk, Wrocław 2009, s. 135–150; Idem, *Cultural tradition of Upper Silesia in the process of trans-*

Z problematyką tą łączą się zagadnienia międzypokoleniowego przekazu systemu wartości i wzorów kulturowych, przyczyniających się do kontynuowania tradycji. Dokonuje się to przede wszystkim w rodzinie, która ma bezpośredni udział w transmisji tradycji i w procesie enkulturacji, co dokumentują wieloletnie badania nad rodziną śląską³¹.

Od wielu lat przedmiotem wnikliwych obserwacji i krytycznego namysłu cieszyńskich etnologów jest rozległy kompleks zagadnień związany z ludyzmem i ludycznością. Dla etnologa wielostronne badanie zachowań ludycznych ma szczególne uzasadnienie. Jako przejaw dziedzictwa kulturowego społeczności działania o treści zabawowej wyrażają funkcjonujący w niej system wartości, dostarczają informacji o sposobach myślenia, mentalności, obyczajowości oraz upodobaniach. Przemiany zachodzące w obszarze aktywności ludycznej ujawniają aktualny wizerunek kultury i społeczeństwa, ich kryzys lub rozwój. Wskazują też na aktualny stosunek do tradycji i powszechnie uznanych wzorów kulturowych. W tym kontekście w ośrodku cieszyńskim prowadzona jest analiza ludyczności z perspektywy różnych szczegółowych fenomenów kultury współczesnej. Badania obejmują: funkcje i znaczenie zabawy na wielorakich płaszczyznach życia ludzkiego³², proces zmian, jakim podlegają tradycje ludyczne w społecznościach regionalnych i lokalnych³³,

formations, w: *Dilemmas of old and contemporary...*, s. 52–62; Idem, *Restrukturyzacja ekonomiczna a tradycyjny porządek symboliczny górnośląskiej rodziny robotniczej – zmiana modelu*, „Nauczyciel i Szkoła” 2018, nr 1, s. 29–47.

31 I. Bukowska-Floreńska, *Człowiek i rodzina jako wartość w tradycji społeczno-kulturowej Górnego Śląska*, w: *Rodzina – społeczeństwo – gospodarka rynkowa*, red. J. Kroszel, Opole 1995, s. 303–311; Eadem: *Rodzinne świętowanie jubileuszowe. Folklorystyczne i antropologiczne opisanie świata. Księga ofiarowana profesor Dorocie Simionides*, red. T. Smolińska, Opole, s. 123–133; Eadem, *Tożsamość regionalna a tradycje patriotyczne rodzin śląskich*, w: *Spółeczność lokalna – kultura – edukacja. Tom jubileuszowy ofiarowany prof. Ludwikowi Kozołubowi*, red. J. Kosowska-Rataj, Opole 2005, s. 69–70; Eadem, *Rodzina jako problem badawczy*, w: *Rodzina – tradycja – regionalizm*, red. M. Miczka-Pajestka, D. Czubala, Bielsko-Biała 2007 (Oświata i Kultura na Podbeskidziu, t. 4), s. 13–37; Eadem, *System wartości w rodzinach górnośląskich*, w: *Kultura – media – społeczeństwo. Księga jubileuszowa ku czci ojca Profesora Leona Dyczewskiego OFMConv.*, red. D. Wadowski, Lublin 2007, s. 563–576; Eadem, *Rodzina na Górnym Śląsku*, Katowice 2007.

32 R. Kantor, *Poważnie i na niby. Szkice o zabawach i zabawkach*, Kielce 2003; M. Szalbot, *Etnolog na placu zabaw*, „Zabawy i Zabawki” 2008, R. 6, nr 1–4, s. 51–64; Eadem, *Homo faber – homo ludens. O zabawie przy pracy*, w: *Kultura zabawy w zmieniającym się świecie*, red. R. Kantor, T. Paleczny, M. Banaszkiwicz, Kraków 2012, s. 121–137; Eadem, *Byłe do przerwy... Etnograficzne badania zachowań ludycznych towarzyszących pracy pracowników fizycznych*, „Zabawy i Zabawki” 2017, R. 15, s. 94–109.

33 I. Bukowska-Floreńska, *Regionalny i pozaregionalny charakter gier i zabaw*, w: *Tożsamość polska i otwartość na inne społeczeństwa*, red. L. Dyczewski OFMConv., Lublin 1996, s. 79–104; G. Odoj, *Zachowania ludyczne mieszkańców Jaworzynki. Tradycja i współczesność*, „Zabawy i Zabawki” 1997, nr 1–2, s. 107–119.

status zabawy w warunkach kultury konsumpcyjnej³⁴, powiązania zabawy i polityki³⁵, nowe zjawiska ludyczne w miejskiej przestrzeni publicznej³⁶, dziecięce zabawy słowne³⁷, kulturę gier wideo³⁸. Dużo uwagi poświęca się nieodłącznemu atrybutowi wielu zachowań ludycznych, jakim jest zabawka. Można wyróżnić kilka zasadniczych wątków przedmiotowo z tym związanych: miejsce zabawki w procesie poznawania przez człowieka świata³⁹, zróżnicowanie formalne i funkcjonalne zabawek⁴⁰, relacje zachodzące pomiędzy człowiekiem a przedmiotem pełniącym rolę zabawki⁴¹, lokalne i regionalne tradycje zabawkarskie i ich znaczenie⁴². Podjęto też refleksje na temat ludyzmu prowadzące od zagadnień

34 R. Kantor, *Zabawy w społeczeństwie konsumpcyjnym*, „Zabawy i Zabawki” 2006, nr 1–4, s. 75–81; M. Szalbot, *Miejsce zabawy w społeczeństwie konsumpcyjnym*, w: *Wąz w raju. Zabawa w społeczeństwie konsumpcyjnym*, red. R. Kantor, T. Paleczny, M. Banaszekiewicz. Kraków 2011, s. 57–74; Eadem, *Ludicity of the culture of urban consumerist society*, w: *Dilemmas of old and contemporary...*, s. 52–62; Eadem, *Zabawa all inclusive. Zapotrzebowanie polskiego społeczeństwa konsumpcyjnego na formy zorganizowanej rozrywki w zagranicznych ośrodkach wypoczynkowych*, „Zabawy i Zabawki” 2018, R. 16, s. 123–136.

35 R. Hołda, *Kuluarowe gry i zabawy. Czynniki ludyczne w komunikowaniu politycznym*, „Zabawy i Zabawki” 2006, nr 1–4, s. 109–119.

36 M. Szalbot, *Ludyczne aspekty kultury współczesnego miasta*, w: *Ciekawość świata, ludzi, kultury... Księga jubileuszowa ofiarowana Profesorowi Ryszardowi Kantorowi z okazji czterdziestolecia pracy naukowej*, red. R. Hołda, T. Paleczny, Kraków 2012, s. 419–437; Eadem, *Zabawa w mieście: przypadek shoeefiti*. „Studia Etnologiczne i Antropologiczne” 2015, t. 15..., s. 167–178.

37 K. Marcol, *Zabawy słowne dzieci na Śląsku Cieszyńskim*, w: *Dziecko w świecie zabawy. O kulturze, cechach i wartościach ludycznej edukacji*, t. 16: *Nauczyciele – Nauczycielom*, red. B. Dymara, Kraków 2009, s. 133–143.

38 R. Kopiczek, *Cyberkultura pamięci w grze Valiant Hearts: The Great War*. „Ethnologia Europae Centralis” 2018, nr 15, s. 160–174.

39 J. Kajfosz, *Zabawka jako tekst kultury*, „Studia Etnologiczne i Antropologiczne” 2011, t. 11..., s. 198–208.

40 R. Kantor, *Człowiek zabawka. Szkic z pogranicza ludyzmu i filozofii człowieka*, „Zabawy i Zabawki” 1997, nr 1–4, s. 15–23; Idem, *Zabawka militarna. Refleksje etnologa*, w: *Stymulująca i terapeutyczna funkcja zabawy*, red. M. Kielar-Turska, B. Muchacka, Kraków 1999, s. 249–258; M. Szalbot, *Etnolog w sklepie z zabawkami*, w: *Dawne i współczesne zabawki dziecięce*, red. D. Żołądź-Strzelczyk, K. Kabacińska, Poznań 2010, s. 415–423; Eadem, *Animal ludens?: pet toys in the consumer society*, w: *Contemporary homo ludens*, ed. Halina Mielicka-Pawłowska, Newcastle upon Tyne 2016, s. 188–200; Eadem, *Zabawki (dla zwierząt) w kulturze społeczeństwa przedkonsumpcyjnego*, w: *Zwierzęta w kulturze i wychowaniu*, red. E. Ogrodzka-Mazur, G. Błahut, Toruń 2017, s. 108–122.

41 M. Szalbot, *Przyjemności codzienności. O zabawkach dorosłych*, „Zabawy i Zabawki” 2010, nr 4, s. 87–119.

42 R. Kantor, *Zabawki dzieci na Orawie – na podstawie wstępnych badań w latach 1995–1996*, „Rocznik Orawski” 1998, t. 2, s. 73–79; G. Odoj, A. Peć, *Ludyczne i symboliczne znaczenie ptaszków stryszawskich*, „Zabawy i Zabawki” 2006, nr 1–4, s. 100–106; M. Szalbot, *Toys within the collections of selected Cieszyn Silesia museums as a source of knowledge of the former ludic culture of the youngest inhabitants of the region*, „Muzeologia a Kultúrne Dedičstvo” 2019, č. 2, s. 63–76.

ogólnych i teoretycznych do wniosków mogących stanowić inspirację dla dalszych rozważań⁴³.

Swoistą kulminacją zainteresowań kulturą współczesną są studia mieszczące się w nurcie badań interdyscyplinarnych z pogranicza folklorystyki i antropologii kultury, zogniskowane wokół różnorodnych uwarunkowań komunikacji zdominowanej przez nowe media, zwłaszcza internet. Szczegółowym analizom podlegają światotwórcze wymiary współczesnego folkloru transmitowanego różnymi kanałami komunikacyjnymi⁴⁴, rozmaite aspekty folkloru cyfrowego i jego potencjał w konstruowaniu rzeczywistości⁴⁵, przejawy magii w folklorze medialnym⁴⁶ oraz oddziaływanie mediów na folklor dziecięcy⁴⁷.

3. Badania nad kulturą tradycyjną:

Przedmiotem zainteresowań jest zróżnicowanie przestrzenne i etniczno-etnograficzne tradycyjnej kultury w Polsce, jej uwarunkowania historyczne i współczesne przemiany na tle środkowoeuropejskim⁴⁸. Wartościowe poznawczo są tu analizy dotyczące kształtowania się w Polsce refleksji etnograficznej na temat przestrzennego zróżnicowania kultury ludowej i wyznaczania na tej podstawie regionów i grup etnograficz-

43 R. Kantor, *Człowiek – kultura – zabawa. O socjalizacyjnych i pacyfikacyjnych funkcjach zabawy*, „Zabawy i Zabawki” 1998, nr 3, s. 29–35; Idem, *Uniwersalizm i partykularyzm zabawy*, „Zabawy i Zabawki” 1999, nr 1–4, s. 11–23; Idem, *Socjalizacyjna i integracyjna funkcja zabawy w społeczeństwach wielokulturowych wieloetnicznych*, w: *Spółeczność lokalna – kultura – edukacja...*, s. 145–151; G. Odoj, *Spółeczno-kulturowe funkcje zabawy i zabawki*, w: *Człowiek w świecie kultury, języka, edukacji*, red. D. Pluta-Wojciechowska, W. Adamczyk, Bielsko-Biała 2006 (Oświata i Kultura na Podbeskidziu, t. 3), s. 309–316.

44 J. Kajfosz, *Miejsce folkloru w konstruowaniu współczesnego świata*. „Kultura Popularna” 2012, nr 3, s. 44–60; Idem, *Konotacja w społecznym i medialnym konstruowaniu rzeczywistości*, w: *Kultura jako komunikacja*, red. M. Wójcicka. Lublin 2018, s. 113–127; Idem, *Neoliberalism, the rise of new media folklore and the emergence of new nationalisms*, „Berlin Journal of Critical Theory” 2019, vol. 3, nr 3, s. 27–49.

45 J. Kajfosz, *Faktoid i mistyfikacja w nowych mediach, czyli o strategiach czarowania umysłu*, w: *Netlor: wiedza cyfrowych tubylców*, red. P. Grochowski, Toruń 2013, s. 65–90.

46 J. Kajfosz, *Elementy magii w folklorze medialnym*, w: *Folklor w dobie Internetu*, red. G. Gańczarczyk, P. Grochowski, Toruń 2009, s. 41–54.

47 K. Marcol, *Wpływ mediów na folklor dziecięcy*, w: *Media wobec wielorakich potrzeb dziecka*, red. S. Juszczyk, I. Polewcyk, Toruń 2005, s. 297–305; Eadem, *Kreowanie świata w zabawach dziecięcych pod wpływem mediów. Przykład pogranicza etnicznego na Śląsku Cieszyńskim*, w: *Folklor w dobie Internetu...*, s. 173–186.

48 Z. Kłodnicki, *Zróżnicowanie kulturowe Śląska w świetle skartowań etnograficznych Atlas der deutsche Volkskunde*, w: *Śląsk – etniczno-kulturowa wspólnota i różnorodność*, red. B. Bazielich, Wrocław 1995, s. 83–90; Idem, *Zróżnicowanie tradycyjnej kultury w Polsce a zachodnie wpływy cywilizacyjne*, w: *Regiony rubieże granice. Tom w darze dla Profesora Mariana Pokropka*, Warszawa 2005, s. 31–70; Idem, *Geograficzne zróżnicowanie tradycyjnej kultury w Polsce. Uwagi o rubieżach kulturowych*, w: *Pogranicza kulturowe i etniczne...*, s. 247–256; S. Węglarz, *Etniczno-etnograficzne zróżnicowanie historycznej góralszczyzny na pograniczu polsko-słowackim*, w: *Etnologiczne i antropologiczne obrazy...*, s. 188–207.

nych⁴⁹. Zagadnieniom związanym z różnorodnymi przejawami tradycyjnej kultury wiejskiej poświęcone są tomy serii Komentarze do Polskiego Atlasu Etnograficznego⁵⁰, będące opisowym uzupełnieniem wydawanych wcześniej zbiorów map etnograficznych. Mają one charakter problemowy i stanowią spójne bloki tematyczne odnoszące się do poszczególnych elementów kultury materialnej, społecznej i symbolicznej⁵¹. Godne uwagi są próby wypracowania prekursorskich strategii badań atlasowych i propozycje zastosowania nowych kontekstów interpretacji materiałów źródłowych zgromadzonych w ramach prac związanych z *Polskim atlasem etnograficznym*⁵². Istotne w tym względzie są wskazania dotyczące moż-

49 S. Węglarz, *Tutejsi i inni*, cz. 1: *O etnograficznym zróżnicowaniu kultury ludowej*, Łódź 1997 (Łódzkie Studia Etnograficzne, t. 36).

50 Od roku 1997 siedzibą Archiwum Polskiego Atlasu Etnograficznego jest Cieszyn, gdzie na Wydziale Sztuki i Nauk o Edukacji Uniwersytetu Śląskiego funkcjonuje Pracownia Polskiego Atlasu Etnograficznego, kierowana przez dr hab. Agnieszkę Pieńczak, prof. UŚ. Jest to jedyne tego typu archiwum etnograficzne w Polsce, które zasięgiem obejmuje materiały z badań atlasowych prowadzonych na terenie całego kraju. O założeniach metodologicznych i koncepcji *Polskiego atlasu etnograficznego* oraz o opracowywanych komentarzach zob. np. Z. Kłodnicki, *Polski Atlas Etnograficzny – historia, stan obecny i perspektywy*, „Lud” 2001, t. 85, s. 239–275; Idem, *Polski Atlas Etnograficzny – stan prac*, „Ethnologia Europae Centralis” 2005, t. 7, s. 100–105; Z. Kłodnicki, A. Pieńczak, J. Koźmińska, *„Polski atlas etnograficzny” – historia, osiągnięcia, perspektywy badawcze*, Katowice 2017 (Biblioteka Polskiego Atlasu Etnograficznego, t. 1); A. Drożdż, *Komentarze do Polskiego Atlasu Etnograficznego – założenia redakcyjne i tematyka*, „Národopisný věstník” 2012, R. 29 (71), č. 1, s. 83–95. O unikatowych walorach cieszyńskich zasobów Archiwum Polskiego Atlasu Etnograficznego zob. A. Pieńczak, *Specyfika materiałów źródłowych Polskiego Atlasu Etnograficznego*, w: *Etnologiczne i antropologiczne obrazy...*, s. 41–61.

51 A. Drożdż, *Pomoc wzajemna. Współdziałanie społeczne i pomoc sąsiedzka*, red. Z. Kłodnicki, Cieszyn–Wrocław 2002 (Komentarze do Polskiego Atlasu Etnograficznego, t. 7); Eadem, *Zwyczaje i obrzędy weselne. Współdziałanie społeczności wiejskiej podczas obrzędu weselnego (druga połowa XIX wieku i XX wiek)*, red. Z. Kłodnicki, Wrocław–Cieszyn 2009 (Komentarze do Polskiego Atlasu Etnograficznego, t. 8, cz. 3); A. Lebeda [Pieńczak], *Wiedza i wierzenia ludowe*, red. Z. Kłodnicki, Wrocław–Cieszyn 2002 (Komentarze do Polskiego Atlasu Etnograficznego, t. 6); Eadem, *Zwyczaje i obrzędy weselne. Rola i znaczenie swata w kojarzeniu małżeństw*, red. Z. Kłodnicki, Wrocław–Cieszyn 2007 (Komentarze do Polskiego Atlasu Etnograficznego, t. 8, cz. 2); A. Drożdż, A. Pieńczak, *Zwyczaje i obrzędy weselne. Od zalotów do ślubu cywilnego*, red. Z. Kłodnicki, Wrocław–Cieszyn 2004 (Komentarze do Polskiego Atlasu Etnograficznego, t. 8, cz. 1); *Zwyczaje, obrzędy i wierzenia urodzinowe. Zwyczaje, obrzędy i wierzenia związane z narodzinami i wychowaniem dziecka*, red. Z. Kłodnicki, A. Pieńczak, Wrocław–Cieszyn 2010 (Komentarze do Polskiego Atlasu Etnograficznego, t. 9, cz. 1).

52 A. Drożdż, *Micro-historical inspirations in the interpretation of the archive collections of the Polish ethnographic atlas (selected examples: “Maciejówka” caps and wooden shoes)*, „Trames” 2015, vol. 19, no. 1, s. 35–50; Eadem, *Re/konstrukcje codzienności. Przeszłość w materiałach źródłowych Polskiego Atlasu Etnograficznego*, Gdańsk 2018; Eadem, *Deconstruction and self-reflection – Polish Ethnographic Atlas in the perspective of selected memory theories: an attempt at theoretical approach*, „Prace Etnograficzne” 2019, nr 47, z. 2, s. 95–108; Z. Kłodnicki, A. Pieńczak, *The atlas of cultural heritage of the Polish village (a project)*, „Studia Etnologiczne i Antropologiczne” 2019, t. 19, s. 25–45;

liwości wykorzystania potencjału empirycznego Archiwum Polskiego Atlasu Etnograficznego w celach porównawczych⁵³ i promocyjnych, w tym realizacji szeroko zakrojonych prac digitalizacyjnych. Te ostatnie mają prowadzić do utworzenia spójnej, syntetycznej, cyfrowej kolekcji tych cennych zasobów archiwalnych i ich udostępniania w interfejsie publicznym⁵⁴. Z badaniami atlasowymi są w dużym stopniu związane intensywne eksploracje terenowe, znacząco uzupełniające dotychczasowy stan wiedzy. Są one realizowane na obszarze Polski, Słowacji, na pograniczu polsko-czeskim tudzież polsko-słowackim i dotyczą wybranych aspektów kultury, takich jak obrzędowość weselna⁵⁵, rola i znaczenie pożywienia oraz zwyczaje kulinarne⁵⁶, cechy konstytutywne lokalnej

A. Pieńczak, *Możliwości interpretacyjne Polskiego Atlasu Etnograficznego i Atlas der deutschen Volkskunde – obrzędowość narodzinowa na Śląsku*. „Ethnologia Europae Centralis” 2015, t. 12, s. 160–178.

53 A. Pieńczak, *Obrzędowość narodzinowa na Górnym Śląsku (izolacja położnicy)*. „Polski atlas etnograficzny” i „Atlas der deutschen Volkskunde” w perspektywie porównawczej, Katowice 2016.

54 A. Pieńczak, *The collection of questionnaires concerning wild plants on the digital platform of the Polish Ethnographic Atlas*, „Slovenský národopis” 2016, č. 2, s. 228–240; Eadem, *The digital platform of the Polish ethnographic atlas – from idea to implementation*, „Český lid” 2018, č. 4, s. 459–473; Eadem, *Cyfrowe Archiwum Polskiego Atlasu Etnograficznego: możliwości wyszukiwawcze i dalsze perspektywy badawcze*, „Lud” 2019, t. 103, s. 207–229.

55 A. Drożdż, A. Pieńczak, *Wybrane elementy obrzędu zaślubin na pograniczu polsko-słowackim*, w: *Uczeń na pograniczu...*, s. 193–206; A. Drożdż, A. Pieńczak, K. Jakubíková, *Tradycyjna obrzędowość weselna jako źródło poznania stosunków kulturowych na pograniczu polsko-słowackim*, w: *Polska – Słowacja. Pogranicze kulturowe i etniczne*, „Archiwum Etnograficzne” 2009, t. 49, red. A. Pieńczak, R. Stoličná, Z. Kłodnicki, Wrocław–Cieszyn 2009, s. 177–202.

56 A. Drożdż, *Proměny ve stravovacích zvyklostech na území Velkých Žulav*, „Národopisná revue” 2009, č. 3, s. 185–190; Eadem, *Funkcja i znaczenie tradycji kulinarnych we współczesnej rzeczywistości kulturowej Śląska Cieszyńskiego*, w: *Dziedzictwo kulturowe jako klucz...*, s. 370–381; Eadem, *Tradycja i zmiana w zwyczajach kulinarnych na Żulawach Malborskich, czyli ile w nas przeszłości*, w: *Między kulturą ludową a masową. Historia, teraźniejszość i perspektywy badań*, red. T. Smolińska, Opole–Kraków 2010, s. 283–298; Eadem, *Kruche rękodzieło – tradycyjne ciasteczka bożonarodzeniowe na Śląsku Cieszyńskim. Funkcja i znaczenie wypieków we współczesnej rzeczywistości kulturowej*, w: *Hand-made. Praca rąk w postindustrialnej rzeczywistości*, Warszawa 2010, s. 262–271; R. Stoličná, *Une cuisine de caractère*, w: *Cultures culinaires en Europe. Identité, diversité, dialogue*, eds. D. Goldstein, K. Merkle, Strasbourg 2006, s. 391–396; Eadem, *Przy stole jak w kościele. Aspekt etyczny spożywania posiłków w tradycyjnej kulturze ludowej na Słowacji*, „Stromata Anthropologica” 2008, nr 4: *Sztuka życia, zasady dobrego zachowania, etykieta. O zmienności obyczaju w kulturze*, red. K. Łeńska-Bąk, M. Sztandara, s. 137–144; Eadem, *Tradičná kulinárna kultúra etnických menšín na Slovensku*, „Národopisná revue” 2009, č. 3, s. 158–167; Eadem, *Charakter obradnej kulinárnej kultúry podtatranských regiónov*, w: *Polska – Słowacja. Pogranicze kulturowe i etniczne*, red. R. Stoličná, A. Pieńczak, Z. Kłodnicki, Wrocław–Cieszyn 2009, s. 171–176; Eadem, *Etnografické výskumy kulinárnej kultúry v Polsku a na Slovensku*, „Ethnologia Europae Centralis” 2013, nr 11, s. 40–47; S. Węglarz, M. Hanečáková, *Smaki pogranicza. Kulinarne zwyczaje mieszkańców Rytra i Wyżnych Rużbachów*, Vyšne Ružbachy 2010.

i regionalnej tożsamości grupowej⁵⁷, transport i komunikacja⁵⁸, problematyka przemian społeczno-kulturowych wsi⁵⁹, postawy lokalnej społeczności wiejskiej⁶⁰.

4. Funkcjonalne uwarunkowania dziedzictwa kulturowego:

Dziedzictwo kulturowe, nierozzerwalnie związane z tradycją, jest zjawiskiem wielowymiarowym, nieustannie pojawiają się nowe jego społeczne i kulturowe cechy, toteż niezwykle trudno przewidzieć ewentualną przyszłą jego specyfikę. Jeśli nie zajdą jakieś znaczące procesy destabilizacji życia społecznego, będziemy świadkami narodzin coraz to nowych treści składających się na dziedzictwo kulturowe. W tym kontekście zasadny jest kompleksowy naukowy namysł nad tym fenomenem zmierzający zarówno do uściśleń teoretycznych, jak i do ustaleń praktycznych, pozwalających na wskazanie konkretnych możliwości społecznego wykorzystania potencjału dziedzictwa kulturowego. Dla ośrodka cieszyńskiego istotnym nurtem badań jest problematyka związana z funkcją, rolą i społecznym znaczeniem dziedzictwa kulturowego. Wskazują na to liczne publikacje, w tym obszernie opracowania zbiorowe⁶¹. Szerokie spektrum poruszanych zagadnień obejmuje dylematy dotyczące rozumienia i interpretowania dziedzictwa kulturowego⁶² oraz jego ideologicznych implikacji⁶³, lokalnych i regional-

57 A. Drożdż, *Produkt regionalny jako element kształtowania żuławskiej tożsamości regionalnej*, w: *Zachować podcień. Zapisane w krajobrazie i pamięci*, red. A. W. Brzezińska, J. Poczobut, Gdańsk – Pruszcz Gdański 2010, s. 37–44; Eadem, *Ludzie i jedzenie. Znaczenie pożywienia w kształtowaniu tożsamości kulturowej mieszkańców Żuław*, w: *Żuławy. Oswajanie krajobrazu kulturowego*, red. A.W. Brzezińska, Poznań – Pruszcz Gdański 2011, s. 85–98; A. Pieńczak, *Czynniki wpływające na kształtowanie się poczucia więzi regionalnej mieszkańców Cisownicy*, w: *Tożsamość etniczna i kulturowa Śląska...*, s. 211–224; Eadem, *Krajobraz kulturowy a tożsamość lokalna mieszkańców katowickich dzielnic*, w: *Miasto w obrazie, legendzie, opowieści...*, red. R. Godula-Węclawowicz, Wrocław-Kraków 2008, s. 135–150; S. Węglarz, *Górale i Lachy. Substancjalne a relacyjne ujęcie grupowej tożsamości*, w: *Góry i góralszczyzna w dziejach i kulturze pogranicza polsko-słowackiego (Podhale, Spisz, Orawa, Gorce, Pieniny)*. *Kultura i przyroda*, red. M. Gotkiewicz, Nowy Targ 2005, s. 92–102.

58 Z. Kłodnicki, *Transport i komunikacja w Karpatach Północnych*, w: *Polska – Słowacja. Pogranicze...*, s. 117–133.

59 R. Stoličná, *Obec v transformácii. Metamorfozy jednej podhorskiej dediny*, w: *Vidiek v procese transformacie. Výsledky etnografického výskumu jedného západoslovenského regionu*, red. O. Danglowá, Bratislava 2005, s. 27–36.

60 A. Pieńczak, *Postawy mieszkańców wsi. Z badań terenowych w Kokotku koło Lublińca*, „*Twórczość Ludowa*” 2009, nr 3–4, s. 57–59.

61 Zob. *Dziedzictwo kulturowe jako klucz...*; „*Studia Etnologiczne i Antropologiczne*” 2012, t. 12: *Dziedzictwo kulturowe „nadbagażem” codzienności?*, red. H. Rusek, K. Czerwińska, K. Marcol; „*Studia Etnologiczne i Antropologiczne*” 2014, t. 14...

62 G. Odoj, *Dziedzictwo kulturowe jako kluczowe pojęcie edukacji regionalnej. Rozważania terminologiczne*, „*Studia Etnologiczne i Antropologiczne*” 2012, t. 12..., s. 44–55.

63 M. Rauszer, *Interpasywny i ideologiczny wymiar polityki dziedzictwa kulturowego*, „*Studia Etnologiczne i Antropologiczne*” 2012, t. 12..., s. 56–66.

nych wariantów spuścizny kulturowej⁶⁴, roli dziedzictwa kulturowego w kształtowaniu postaw i w procesie kształcenia ogólnego⁶⁵, jak też jego znaczenia w konstruowaniu tożsamości zbiorowej⁶⁶. Zwrócono uwagę na możliwości wykorzystania walorów dziedzictwa kulturowego w rozwoju turystyki regionalnej, zwłaszcza na obszarach wiejskich⁶⁷. Z jego materialnych i niematerialnych zasobów czerpie intensywnie turystyka kulturowa. Dynamika wpisana w konstruktywny sens dziedzictwa kulturowego ujawnia się w akcie przejmowania i interpretacji do nowych potrzeb w zakresie turystyki. Proces ten, zdeterminowany wieloma czynnikami, stał się przedmiotem pogłębionych dociekań mieszczących się w perspektywie etnologicznej i antropologicznej⁶⁸. Sporo miejsca poświęca się kwestiom dokumentowania oraz popularyzowania wiedzy o lokalnym i regionalnym dziedzictwie kulturowym, inicjatywom i praktykom społecznym w zakresie zabezpieczania oraz ochrony jego składników, jak również przedsięwzięciom ukierunkowanym na wytworzenie wśród mieszkańców regionu postawy gotowości do podjęcia tego typu działań⁶⁹. Bardziej szczegółowo zajęto się przejawami

64 G. Błahut, Z. Łaga, *Rola i znaczenie niematerialnego dziedzictwa kulturowego dla społeczności lokalnej na przykładzie Podkoziółka w Mylinie*, „Ethnologia Europae Centralis” 2016, nr 13, s. 64–71; A. Pieńczak, *Dziedzictwo kulturowe w świadomości mieszkańców Istebnej. Obrzędowość narodzinowa w procesie przemian*, w: *Dziedzictwo kulturowe jako klucz...*, s. 355–369; A. Drożdż, *Drobne ciasteczka cieszyńskie – kulinarne dziedzictwo Śląska Cieszyńskiego. Niematerialne dziedzictwo kulturowe: źródła – wartości – ochrona*, t. 1: *Niematerialne dziedzictwo kulturowe w Polsce i jego ochrona*, red. J. Adamowski, Lublin–Warszawa 2013, s. 339–350; S. Węglarz, *Ryterska stróża jako element regionalnego dziedzictwa kulturowego*, „Almanach Muszyny” 2003, nr 13, s. 124–132.

65 Z. Kłodnicki, *Rola dziedzictwa kulturowego w kształtowaniu postaw i osobowości społeczności lokalnej*, w: *Krajowy Kongres Kultury Wsi*, red. J. Omelaniuk, Wrocław–Ciechanów 1997, s. 145–150; Idem, *Dziedzictwo kulturowe w kształceniu ogólnym*, w: *Wiesz współczesna – kontynuacja i zmiana*, red. G.E. Karpińska, Łódź 1998, s. 115–119.

66 K. Czerwińska, *Dziedzictwo kulturowe w procesie budowania tożsamości na pograniczu polsko-czeskim*, w: *Paměť – národ – menšiny – marginalizace – identity*, red. P. Bednařík, H. Nosková, B. Soukupová, Praha 2013, s. 59–69.

67 K. Czerwińska, *Dziedzictwo kulturowe Śląska Cieszyńskiego jako istotny element strategii turystycznej regionu*, „Turystyka Kulturowa” 2015, nr 1, s. 6–15; Eadem, *Dziedzictwo przyrodnicze i kulturowe regionu a alternatywne sposoby prowadzenia gospodarstw wiejskich*, „Etnologické Rozprawy” 2014, nr 2, s. 60–76.

68 K. Czerwińska, *Odkrywając na nowo, odkrywając inaczej. Dziedzictwo kulturowe w kontekście turystyki na przykładzie współczesnego pasterstwa w Beskidzie Śląskim*, „Turystyka Kulturowa” 2019, nr 6, s. 7–18; Eadem, *Dziedzictwo w strategiach turystyki kulturowej*, „Turystyka Kulturowa” 2019, nr 6, s. 136–158.

69 Z. Kłodnicki, *O potrzebie ochrony dziedzictwa kulturowego*, w: *O kulturze wsi*, red. J. Omelaniuk, Wrocław–Ciechanów, s. 69–71; A. Pieńczak, E. Diakowska-Kohut, *Polski Atlas Etnograficzny – dawne i współczesne badania nad dziedzictwem kulturowym wsi polskiej*, „Ethnologia Europae Centralis” 2013, nr 11, s. 63–69; Eadem, *Polski Atlas Etnograficzny – dokumentowanie, zachowanie i popularyzacja niematerialnego dziedzictwa kulturowego wsi polskiej*, w: *Narracja, obyczaj, wiedza... O zachowaniu niematerialnego dziedzictwa kul-*

ujmowania w kategoriach regionalnych i lokalnych elementów kultury oraz świadectw przeszłości w inicjatywach o charakterze muzealnym, kolekcjonerskim, a także w działaniach oświatowych. Mają one charakter zinstytucjonalizowany, częściowo sformalizowany bądź indywidualny⁷⁰. Nowe płaszczyzny refleksji antropologicznej związane są z wdrażaniem Konwencji UNESCO z 2003 roku w sprawie ochrony niematerialnego dziedzictwa kulturowego, która zobowiązuje sygnatariuszy, w tym Polskę, do świadomej ochrony tradycji kulturowych współtworzących niepowtarzalność wspólnot lokalnych, regionalnych, etnicznych. Przyjęty projekt zainicjował żywiołową dyskusję w środowisku etnologów. Głosy polemiki odnoszą się do wielu aspektów Konwencji: od teoretyczno-metodologicznych, po te dotyczące wykładni konkretnych sposobów realizacji poszczególnych zadań⁷¹. Zalecenia UNESCO dotyczą także ponadnarodowej współpracy między regionalnymi organizacjami dzia-

turowego, red. A. Przybyła-Dunin, Chorzów-Lublin-Warszawa 2016, s. 205–219; G. Studnicki, *Gdo mo uwce tyn mo co chce, czyli między tradycją, stylem życia a atrakcją turystyczną w Beskidzie Śląskim*, w: *Współczesne konteksty tożsamości społeczno-kulturowych*, red. M. Dziekanowska, M. Wójcicka, Lublin 2017 (Tradycje dla Współczesności. Ciągłość i Zmiana, t. 10), s. 91–111; Idem, *Oddolne działania w zakresie ochrony niematerialnego dziedzictwa Śląska Cieszyńskiego. Szanse i zagrożenia*, w: *Niematerialne dziedzictwo miasta*, red. M. Kwiecińska, Kraków 2016, s. 127–140; Idem, *Prywatne inicjatywy o charakterze skansenowskim w powiecie cieszyńskim*, „Museum Vivum” 2017, nr 12, s. 44–55; Idem, *Praktyki dokumentowania i wykorzystania dziedzictwa kulturowego Śląska Cieszyńskiego od początku XIX wieku do wybuchu II wojny światowej*, „Studia Etnologiczne i Antropologiczne” 2020, t. 20, red. A. Pieńczak, M. Szalbot, s. 94–114; S. Węglarz, *Zadania samorządu terytorialnego w zachowywaniu i upowszechnianiu dziedzictwa kulturowego. Doświadczenia powiatu nowosądeckiego*, „Studia Etnologiczne i Antropologiczne” 2014, t. 14..., s. 69–81.

⁷⁰ G. Studnicki, *Prywatne izby regionalne – w poszukiwaniu tradycji i atrakcji: ujęcie antropologiczno-socjologiczne*, „Cieszyńskie Studia Muzealne – Těšínský Muzejní Sborník” 2008, nr 3, s. 244–262; Idem, *Muzealizacja sfery kulinarnej Śląska Cieszyńskiego, czyli między tradycją, pamięcią i tożsamością kulturową a doświadczeniem turysty*, w: *Historie kuchenne. Rola i znaczenie pożywienia w kulturze*, red. R. Stolična, A. Drożdż, Cieszyn-Katowice-Brno 2010 (Bibliotheca Ethnologiae Europae Centralis, t. 2), s. 283–294; Idem, *Między tym, „co nasze”, a atrakcją turystyczną: prywatne kolekcje i izby regionalne na Śląsku Cieszyńskim w perspektywie antropologicznej*, „Rocznik Muzeum Górnośląski Park Etnograficzny w Chorzowie” 2014, nr 2, s. 23–69; Idem, *Działalność edukacyjna i popularyzatorska w Muzeum Śląska Cieszyńskiego w Cieszynie*, w: *Szkoła – kultura – środowisko lokalne*, red. A. Szczurek-Boruta, B. Chojnacka-Synaszko, Toruń 2015, s. 308–321; Idem, *Prywatne i społeczne muzea na Śląsku Cieszyńskim w kontekście tożsamości regionalnej*, „Zbiór Wiadomości do Antropologii Muzealnej” 2018, nr 5, s. 157–176; Idem, *Noc Muzeów na peryferiach. Popularyzacja – zabawa – karnawał?*, „Journal of Urban Ethnology” 2018, t. 16, s. 111–127; M. Szalbot, *Od „wypastowanej samotni” do atrakcyjnej przestrzeni publicznej. Muzeum w mieście*, „Studia Etnologiczne i Antropologiczne” 2017, t. 17..., s. 317–326.

⁷¹ K. Czerwińska, *Konwencja o ochronie niematerialnego dziedzictwa kulturowego UNESCO w perspektywie dyskursy antropologicznej*, „Studia Etnologiczne i Antropologiczne” 2012, t. 12..., s. 218–228; Eadem, *Polish cultural heritage and the UNESCO Convention for the Safeguarding of Intangible Cultural Heritage: hopes and fears*, „The IOV Journal of Intangible Cultural Heritage” 2015, nr 1, s. 126–138; Eadem, *Podmiotowość*

łającymi na rzecz ochrony i promowania dziedzictwa kultury. W ten kontekst wpisuje się Międzynarodowa Organizacja Sztuki Ludowej, której światowy zasięg pozwala na właściwą realizację założeń podkreślanych przez UNESCO⁷².

We wrześniu 1994 roku na V Kongresie Regionalnych Towarzystw Kultury we Wrocławiu została uchwalona Karta Regionalizmu Polskiego, w której znalazła się sugestia, aby w programach nauczania szkół wszystkich szczebli szeroko uwzględniono tematykę regionalną. Odnosząc się z aprobatą do treści Karty, Ministerstwo Edukacji Narodowej opracowało i skierowało do szkół założenia programowe edukacji regionalnej: Dziedzictwo kulturowe w regionie. W dokumencie tym edukacja regionalna rozumiana jest jako umożliwienie młodym ludziom poznawania własnego dziedzictwa kulturowego, tradycji regionalnej, internalizacji wartości i treści regionalnych, a tym samym kształtowanie postaw regionalnych. Etnolodzy cieszyńscy, opierając się na dorobku naukowym etnologii polskiej oraz własnym doświadczeniu, nie tylko dokonali analizy dotychczasowego procesu dydaktycznego na różnych szczeblach kształcenia⁷³, ale też starali się wskazać nauczycielom, działaczom regionalnym, samorządom terytorialnym i instytucjom oświatowym drogę do samodzielnego pozyskiwania i atrakcyjnego upowszechniania wiedzy o lokalnych i regionalnych wartościach dziedzictwa kulturowego. W tym celu przygotowano i opublikowano wiele materiałów i opracowań o charakterze teoretycznym i dydaktyczno-metodycznym, ułatwiających wprowadzanie treści lokalnych i regionalnych w cykl nauczania szkolnego. Zawierają one informacje o roli edukacji regionalnej w procesie kształcenia⁷⁴, zapoznają z konkretnymi rozwiązaniami metodycznymi aktywizującymi ucznia w poznawaniu własnego dziedzictwa kulturowego⁷⁵, ukazują

społeczności lokalnej a Konwencja UNESCO w sprawie ochrony kulturowego dziedzictwa niematerialnego, w: *Narracja, obyczaj, wiedza...*, s. 41–52.

72 K. Czerwińska, *O konieczności zachowania polskiego dziedzictwa kulturowego w kontekście Międzynarodowej Organizacji Sztuki Ludowej (IOV) – zakres aktywności a perspektywy współpracy*, w: *Niematerialne dziedzictwo kulturowe. Identyfikacja – dokumentacja – ochrona – interpretacja – pojęcia – poglądy*, red. K. Braun, J. Żołnierowicz-Jewuła, Warszawa–Węgorzewo 2013, s. 307–316.

73 G. Odoj, *Miesto a úloha regionálneho vzdelávania vo vyučovacom procese v poľskej škole*. „Etnologické rozprawy” 2008, nr 1, s. 103–112; Idem, *Edukacja regionalna w perspektywie antropologii kulturowej. Uwagi i propozycje*, w: *Pedagogika a etnologia i antropologia kulturowa. Wspólne obszary badań*, red. Z. Kłodnicki, A. Murzyn, G. Błahut, Katowice 2011, s. 221–229.

74 G. Odoj, *Zakres i cele edukacji regionalnej w szkole*, „Szkola Nieprowincjonalna” 2001, nr 2, s. 20–22.

75 G. Odoj, A. Peć, *Dziedzictwo kulturowe w regionie. Międzyprzedmiotowa ścieżka edukacyjna*, „Forum Nauczycieli” 2002, nr 1, s. 9–12; Idem, *Edukacja regionalna – dziedzictwo kulturowe w regionie. Program ścieżki edukacyjnej dla liceum ogólnokształcącego, liceum profilowanego i technikum*, Kielce 2002; S. Węglarz, *Edukacja regionalna w Mało-*

praktyczne formy nauczania o ojczyźnie lokalnej⁷⁶, mieszczą porady dotyczące gromadzenia materiałów o dziedzictwie kulturowym miejscowości bądź regionu⁷⁷.

5. Społeczeństwa i kultury pozaeuropejskie:

Badania skupiają się na problematyce przejawów i konsekwencji przemian kulturowych we współczesnej Afryce – w aspekcie zarówno tradycyjnych społeczności wiejskich i postplemiennych, jak i środowisk miejskich. Zebrany materiał empiryczny pochodzi z regularnych etnograficznych eksploracji terenowych w północnym Sudanie i w południowosudańskiej Dżubie, gdzie po zakończeniu wojny domowej zachodzą gruntowne, bardzo dynamiczne zmiany społeczno-kulturowe⁷⁸. Skupiono się na aktualizacji danych ilustrujących główne dziedziny życia ludności zamieszkującej Dolinę Środkowego Nilu, szczególnie w sferze kultury materialnej⁷⁹, obyczajowości⁸⁰, tradycji religijnej i wierzeniowej⁸¹, społecznych kategorii konstruowania

polsce na przykładzie nowosądeckiego, w: *Edukacja regionalna – dziedzictwo kulturowe w zreformowanej szkole*, red. S. Bednarek, Wrocław 1999, s. 110–121; Idem, *Bliższe ojczyzny – Małopolska. Projekt promocji edukacji regionalnej*, Nowy Sącz 1999.

76 K. Czerwińska, *Zagadnienie sztuki ludowej wobec potrzeb edukacji regionalnej*, w: *Pedagogika a etnologia i antropologia...*, s. 157–164; *Dziedzictwo kulturowe – edukacja regionalna (1). Materiały pomocnicze dla nauczycieli*, red. G. Odoj, A. Peć, Dzierżoniów 2000; *Dziedzictwo kulturowe – edukacja regionalna (2). Wybór kwestionariuszy badawczych i kart pracy*, red. G. Odoj, A. Peć, Dzierżoniów 2001; G. Odoj, A. Peć, *Edukacja regionalna – dziedzictwo kulturowe w regionie. Karty pracy*, Kielce 2002.

77 Z. Kłodnicki, *O sposobach gromadzenia materiałów z zakresu regionalnego dziedzictwa kulturowego*, w: *Edukacja regionalna – dziedzictwo kulturowe w zreformowanej...*, s. 72–93.

78 Należy zaznaczyć, że indywidualne badania terenowe prowadzone przez cieszyńskiego antropologa-afrykanistę Macieja Kurcza dotyczą w dużej części obszarów nieznanych, które od wielu dziesięcioleci nie były przedmiotem etnograficznych eksploracji ani rzetelnych analiz etnologicznych. Od 1983 roku trwał tam jeden z najbrutalniejszych konfliktów zbrojnych w Afryce, który uniemożliwiał jakiegokolwiek penetracje naukowej. Obecne eksploracje są pierwszymi po względnym ustabilizowaniu się sytuacji wewnętrznej w tej części kontynentu afrykańskiego na początku XXI wieku. Zob. M. Kurcz, *Sudan północny z perspektywy antropologicznej: uwagi na temat badań terenowych*, „Lud” 2008, t. 92, s. 255–261; Idem, *Antropolog i powojenna rzeczywistość współczesnej Afryki. Refleksje na temat badań terenowych w południowosudańskiej Dżubie*, „Lud” 2011, t. 95, s. 143–158.

79 M. Kurcz, „Żywi święci” i ich groby. Grobowce kopolaste północnego Sudanu w kontekście religii, życia społecznego i lokalnych tradycji architektonicznych, „Lud” 2002, t. 86, s. 131–149; Idem, *Wiejska zagroda północnego Sudanu*, „Lud” 2003, t. 87, s. 267–287.

80 M. Kurcz, *Żywo zgodny z obyczajem i wiarą: cykl życia północnosudańskiego wieśniaka – dzieciństwo i wiek młodzieńczy*, „Lud” 2005, t. 89, s. 157–189; Idem, *Sudan's tea ladies and the legacy of slavery*, „Ethnologia Polona” 2019, nr 40, s. 277–290.

81 M. Kurcz, *The contemporary dhikr – different aspects of the Sudanese religion expression*, „Africana Bulletin” 2004, t. 52, s. 67–85; Idem, *Współczesny zikr – różne oblicza sudańskiego mistycyzmu*, w: *Wokół IV katarakty. Społeczności wiejskie nad środkowym Nilem przed wielką zmianą*, red. M. Ząbek, Warszawa 2005, s. 183–195; Idem, *Między rzeką a pustynią: kategoria graniczności w kulturze ludowej północnosudańskich mużulmanów*, „Lud” 2007, t. 91, s. 169–180.

płci⁸². Na tym tle ukazano i poddano wnikliwym analizom wieloaspektowy proces przeobrażeń, które zaszły na obszarze północnego Sudanu w przeciągu ostatniego półwiecza⁸³. Kompleksowa panorama życia społeczności południowosudańskiej przedstawiona została na przykładzie Dżuby. W mieście tym ześrodkowują się najpoważniejsze problemy współczesnej Afryki. Szczególnie skoncentrowano się na zagadnieniu adaptacji do życia w trudnych warunkach egzystencji i na podejmowanych przez ludzi różnych strategiach przystosowawczych. Szczegółowemu oglądowi poddano sposoby zaspokajania potrzeb życiowych w takich aspektach jak mieszkalnictwo, zatrudnienie, ludyzm, konsumpcja⁸⁴. W kontekście zjawiska wielowymiarowej pograniczności oraz żywiolowych procesów urbanizacyjnych starano się uchwycić i wyjaśnić, jak w praktyce przedstawiciele różnych grup miejskich adaptują się do życia w mieście oraz czy poprawiają swoją pozycję społeczną⁸⁵. W kręgu zainteresowań badawczych znalazła się również specyficzna przestrzeń publiczna miasta afrykańskiego – jej rola, znaczenie i funkcje⁸⁶ oraz skomplikowane kwestie etniczne obserwowane w powojennym Sudanie⁸⁷. Obecnie realizowany jest nowy etnoarcheologiczny projekt badawczy „Soba – serce królestwa Alwy”. Soba to miejsce znane w całym Sudanie z materialnych pozostałości po dawnej nubijskiej stolicy, a które dziś jest intensywnie rozwijającym się ośrodkiem podmiejskim aglomeracji chartumskiej⁸⁸.

6. Studia z zakresu metodologii oraz teorii etnologicznej i antropologicznej:

Prace badawcze dotyczą w głównej mierze zagadnień związanych z kategoriami poznania kultury. Jest to refleksja nad metodologią antro-

82 M. Kurcz, *Doing fatherhood in the middle Nile. Fatherhood, masculinity and change in rural Northern Sudan*, „Prace Etnograficzne” 2019, t. 47, z. 3, s. 127–142; Idem, *Świętość i anomalia. Kobieta bezdzietna wobec procesu społecznej marginalizacji na wsi Sudanu Północnego*, w: *Role społeczne płci w Afryce Subsaharyjskiej*, red. L. Łykowska, Warszawa 2012, s. 44–57.

83 M. Kurcz, *Za trzecią kataraktą. Życie codzienne wsi północnosudańskiej*, Wrocław-Kraków 2007; Idem, *Południowosudańskie wsie nad Nilem u progu przemian*, „Studia Etnologiczne i Antropologiczne” 2011, t. 11..., s. 257–281.

84 M. Kurcz, *Jak przeżyć w afrykańskim mieście? Człowiek wobec pograniczności i procesów urbanizacyjnych w południowosudańskim mieście*, Katowice 2012.

85 M. Kurcz, *Dżuba – miasto pogranicza afrykańskiego. Analiza różnych aspektów doświadczenia pograniczności*, w: *Etnologiczne i antropologiczne obrazy...*, s. 269–288.

86 M. Kurcz, *Między ładem i chaosem. Ulica omdurmańska widziana oczami etnografa*, „Studia Etnologiczne i Antropologiczne” 2015, t. 15..., s. 154–166.

87 M. Kurcz: *Sudańska mozaika. Sytuacja etniczna w wioskach nad Nilem między III a IV kataraktą*, „Sprawy Narodowościowe” 2008, z. 32, s. 135–148; Idem, *Dżuba – ośrodek kultur i konfliktów. Przemiany etniczności w powojennym Sudanie Południowym*, „Sprawy Narodowościowe” 2009, t. 34, s. 183–199.

88 M. Kurcz, *Kilka uwag na temat pierwszego sezonu badawczego w Soba (Sudan)*, „Łódzkie Studia Etnograficzne” 2020, t. 59, s. 151–172.

logiczną ze szczególnym uwzględnieniem dekonstrukcji utartych kategorii analitycznych i pojęciowych w etnologii. Zgodnie z założeniami hermeneutyki dokonano reinterpretacji i poddano ponownemu oglądowi teksty kulturowe przy jednoczesnym powrocie do dawnych źródeł etnograficznych⁸⁹. Podjęto namysł nad znaczeniową sferą kultury i nad modelowymi podejściami do problematyki zmiany i trwania w kulturze⁹⁰. Ważną tematyką badawczą dla obszaru ujęć i koncepcji teoretycznych oraz metodologicznych opisów są studia nad współczesnym folklorem szeroko rozumianego pogranicza w postaci rozbudowanych i wielowątkowych analiz obrazu świata, zjawisk myślenia magicznego, konstruktywizmu społecznego oraz dyskursów pamięciowych w folklorze narracyjnym, jako przedmiotu dociekań fenomenologii i semiotyki, czy kognitywnego wymiaru tego zjawiska⁹¹. Pojawiły się zasługujące na uwagę propozycje metodologiczne i zalecenia metodyczne wskazujące na możliwości efektywnego zastosowania metody etnogeograficznej i retrogresywnej w rozpatrywaniu różnych aspektów kultury⁹².

* * *

89 S. Węglarz, *Antropologia hermeneutyczna wobec tradycyjnych tekstów kulturowych. Przykład interpretacji wyobrażeń naukowych o Tatrach i górach tatrzańskich do połowy XIX wieku*, Katowice 2010; Idem, *Antropologiczna interpretacja wyobrażeń o górach, jako rezerwarze vis vitalis*, w: *Obrazy świata jako konstrukty kultury. Analiza historyczno-porównawcza*, red. B. Płonka-Syroka, A. Syroka, Wrocław 2012, s. 35–57.

90 S. Węglarz, *Postawy parmenidejska i heraklitejska w ujmowaniu kultury. Zarys problematyki*, „Zeszyty Etnologii Wrocławskiej” 2011, nr 1–2, s. 107–130.

91 J. Kajfosh, *Relativita žité světa jako průnik zájmů fenomenologie a semiotyky*, w: *Schizma filozofie 20. Stoletni*, red. P. Sousedik, M. Šimsa, M. Nietzsche, Praha 2005, s. 271–285; Idem, *Magic, categorization and folk metaphysics. Towards cognitive theory of magic*, „Český lid” 2008, nr 4, s. 355–368; Idem, *O kognitywnych i społecznych uwarunkowaniach pamięci*, w: *Pamięć jako kategoria rzeczywistości kulturowej*, M. Wójcicka, J. Adamowski, Lublin 2012, s. 21–31; Idem, *Mitologie Rolanda Barthes’a a antropologia kognitywna*, w: *Imperium Rolanda Barthes’a*, red. A. Grzegorzczak, A. Kaczmarek, K. Machtyl, Poznań 2016, s. 95–106; Idem, *Dyskurs analityczny i syntetyczny, czyli myślenie magiczne w perspektywie antropologii kognitywnej*, „Artes Humanae” 2016, nr 1, s. 27–42; Idem, *Od struktury do dyskursu, czyli fenomenologiczne czytanie Saussure’owskiej koncepcji języka*, w: *Kurs na Ferdinanda de Saussure’a*, red. A. Grzegorzczak, A. Kaczmarek, K. Machtyl, Poznań, s. 263–275; Idem, *Presupozycje w analizie potocznych dyskursów pamięciowych*, w: *Pamięć w ujęciu lingwistycznym. Zagadnienia teoretyczne i metodyczne*, red. W. Czachur, Warszawa 2018, s. 118–137.

92 Z. Kłodnicki, *Zastosowanie metody etnogeograficznej do badań nad przysłowiami*, w: *Folklorystyczne i antropologiczne opisanie...*, s. 71–81; Idem, *Etnologiczne aspekty metody retrogresywnej*, „Lud” 1999, t. 83, s. 47–57; Idem, *Metoda retrogresywna jako metoda interdyscyplinarna. Przyczynek metodologiczny*, w: *Etnos a materialna kultura*, red. E. Kreković, Bratislava 2000, s. 84–92; Idem, *Metoda geograficzna i retrogresywna w badaniach nad genezą tradycyjnej kultury*, „Studia Etnologiczne i Antropologiczne” 2001, t. 5: *Miejsce znaczące i wartości symboliczne*, red. I. Bukowska-Floreńska, s. 153–166.

O znaczeniu cieszyńskiego ośrodka etnologicznego świadczy wymownie aktywna działalność jego przedstawicieli na rzecz nauki w kraju i zagranicą oraz pełnione przez nich funkcje. Oprócz zasiadania w radach programowych wielu muzeów i instytucji kulturalnych, jest to między innymi uczestnictwo w międzynarodowych projektach badawczych, członkostwo w komisjach i towarzystwach naukowych, radach redakcyjnych i programowych prestiżowych czasopism etnologicznych i antropologicznych. Nie ulega wątpliwości, że etnologia uniwersytecka w Cieszynie posiada wyraźnie zarysowaną specyfikę, odróżniającą ją od innych tego rodzaju ośrodków w kraju. Wynika ona przede wszystkim z zainteresowań badawczych pracowników, skoncentrowanych na problematyce pograniczy kulturowych i etnicznych oraz współczesnych przemianach społeczno-kulturowych, w tym roli tradycji w życiu ponowoczesnych społeczności. Dorobek zebrany w ciągu dwudziestu pięciu lat funkcjonowania obliguje do dalszych konsekwentnych starań i wysiłków w celu utrwalenia pozycji ośrodka na polskiej mapie etnologicznej, zwiększenia efektywności prac badawczych oraz wzmocnienia form i zakresu międzynarodowej kooperacji. Będąc urzeczywistnieniem postulatów utworzenia stałej etnologicznej placówki naukowo-badawczej na Śląsku, jest on bez wątpienia ważnym ośrodkiem integrującym studia nad zjawiskami i procesami kulturowymi na obszarze środkowo-europejskim.

Bibliografia

- Bukowska-Floreńska I., 1980, *Udział studentów w badaniach nad kulturą ludową*, w: *O kształceniu pedagogiczno-artystycznym*, red. R. Mrózek, Uniwersytet Śląski, Katowice, s. 107–118.
- Bukowska-Floreńska I., 1996, *Studia etnologiczne a badania funkcji tradycji na pograniczach kulturowych*, w: *Bogaci tradycją. Kontynuacja i zmiana w kulturze współczesnej wsi polskiej*, red. R. Kantor, ZKU „Optima”, Kielce, s. 76–82.
- Bukowska-Floreńska I., 2005, *Etnologia w Uniwersytecie Śląskim Filii w Cieszynie*, „Ethnologia Europae Centralis”, nr 7, s. 98–100.
- Bukowska-Floreńska I., 2011, *Etnologia na Uniwersytecie Śląskim*, „Studia Etnologiczne i Antropologiczne”, t. 11: *Etnologia na granicy*, red. I. Bukowska-Floreńska, G. Odoj, 2011, s. 11–44.
- Drożdż A., Odoj G., 2020, *Autorytety, uczniowie, przyjaciele – etnologia w Uniwersytecie Śląskim w Katowicach i jej związki z Instytutem Etnologii i Antropologii Kulturowej Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu*, w: *Myśli, pasje, działania. 100 lat Etnologii Uniwersyteckiej w Poznaniu*, red. A.W. Brzezińska, W. Dohnal, Instytut im. Oskara Kolberga, Poznań, s. 171–185.
- Odoj G., 2011, *Piętnaście lat istnienia ośrodka etnologicznego w Uniwersytecie Śląskim*, „Etnografia Polska”, nr 1–2, s. 5–22.

- Odoj G., Peć A., 1997, *Śląski ośrodek etnologiczny w Cieszynie*, „Kultura i Społeczeństwo”, nr 4, s. 183–186.
- Simonides D., 1986, *Główne osiągnięcia badawcze śląskiej etnografii i folklorystyki w latach 1934–1984*, „Zaranie Śląskie”, z. 1–2, s. 35–49.

.....

Grzegorz Odoj, dr, prof. UŚ, antropolog kultury i pedagog. Pracuje w Instytucie Nauk o Kulturze Uniwersytetu Śląskiego w Katowicach. Zasadniczy nurt jego zainteresowań to antropologia miasta, współczesne zjawiska społeczno-kulturowe ze szczególnym uwzględnieniem Górnego Śląska i Zagłębia Dąbrowskiego, tożsamość kulturowa społeczności lokalnych (zwłaszcza małomiasteczkowych), edukacja regionalna i wielokulturowa oraz problemy integracji społecznej osób z niepełnosprawnością intelektualną. Opublikował m.in. książki *Tożsamość kulturowa społeczności małomiasteczkowej* (2007) i *Ekologia kulturowa. Perspektywy i interpretacje* (współaut. K. Czerwińska et. al.; 2016).

.....